

Dr. Margareta Bašaragin, doktorirala 2017. u Centru za rodne studije ACIMSI UNS. Doktorska disertacija: *Interakcija roda, jezika i kulture u formiranju identiteta učenica osmog razreda osnovne škole u procesu dvojezične nastave u Vojvodini* (Novi Sad: Fondacija Bogumil Hrabak VANU, 2019). Usavršavala se (u okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta školske 2015/16) u Centru za transdisciplinarnu studiju roda na Humboltovom univerzitetu u Berlinu, Nemačka. Poverenica je ogranka novosadskog Udruženja „Ženske studije i istraživanja” u Subotici od 2020. godine. Dobitnica nagrade „Anđelka Milić 2022“, priznanja „Bring the Noise“ (2023) i Saveza antifašista Vojvodine za promociju antifašističkih vrednosti (2023).”

Do sada je objavila knjige *Rod, kultura i diskurs razgovora u razredu* (2019, Fond. ak. B. Hrabaka, VANU, N. Sad), *Znamenite Jevrejke Subotice* (2020, ŽSI i Fut. pub, N. Sad), *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke* (2021, ŽSI i Fut. pub, N. Sad) i uredila tokom 2021. godine: *Starost i rod u vremenu i prostoru; Sonja Licht: životna priča* (ŽSI i Fut. pub, N. Sad).

Ženske studije 2023. u Subotici: maj-juli 2023

priredila
Margareta Bašaragin

Udruženje „Ženske studije i istraživanja”
www.zenskestudije.org.rs
Futura publikacije
www.neusatz.rs
office@neusatz.rs

Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije

Ženske studije 2023. u Subotici: maj-juli 2023.

Priredila
Margareta Bašaragin

Novi Sad, 2023.

Izdaju: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije
Za izdavače: prof. dr Svenka Savić
Naziv: Ženske studije 2023. u Subotici: maj-juli 2023.
Priredila: dr Margareta Bašaragin
Recenzentkinja: prof. dr Svenka Savić
Prelom, dizajn i naslovna stranica: Relja Dražić
Fotografije: Dokumentacija ŽSI, Dragutin Bećar
Naslovna fotografija: Savremena galerija Subotica
(Taktilna mapa secesijskih objekata u gradskom jezgru
Subotice za slepe i slabovide, M. Rakočević Cvijanov, Subotica, 2012)

Finansijska podrška Rekonstrukcije Ženski fond, Beograd.

Zahvaljujem Savremenoj galeriji Subotica na prostoru za održavanje predavanja, predavačicama: prof. dr Viktoriji Aladžić, doc. dr Mariji Aleksandrović, doc. dr Dunji Antunović, dr Mirjani Dokmanović, dr Jasminki Dulić, mr Tatjani Kiš Čegar, i mr Veroniki Mitro, Dejanu Mrkiću, dr Maji Rakočević Cvijanov, mr Milici Mimi Ružičić-Novković, Svjetlani Timotić, msr Neli Tonković, dr Iskri Vuksanović, *Magločistaču*, *Grad Subotica* i *Subotica danas* za medijsku podršku tokom realizacije projekta i Dragutinu Bećaru na oblikovanju video zapisa.

Posebnu zahvalnost upućujemo svim polaznicama/ima programa, prof. emer. Svenki Savić na korisnim sugestijama i komentarima na prethodnu verziju ovog teksta. Velika zahvalnost Rekonstrukciji Ženski fond na donatorskoj podršci za realizaciju projekta.

Stavovi i mišljenja priređivačice izneti u ovoj publikaciji ne izražavaju nužno i stavove donatora Rekonstrukcije ženski fond, Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад
061.2:305-055.2(497.113 Subotica)"2023"
305-055.2(497.113 Subotica)"2023"

ŽENSKJE studije 2023. u Subotici : maj-juli 2023. / priredila Margareta Bašaragin ; [urednik Svenka Savić]. - Novi Sad : Futura publikacije : Ženske studije i istraživanja, 2023 (Novi Sad : Futura). - 76 str. : ilustr. ; 23 cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7188-218-7

a) Женске студије и истраживања -- Суботица -- 2023 b) Женске студије -- Суботица -- 2023

COBISS.SR-ID 122145801

SADRŽAJ

- 1.0. UVOD // 4
 - 1.1. O Ženskim studijama // 4
 - 1.2. Ženske studije u Subotici: 1997-2004. // 5
- 2.0. ŽENSKKE STUDIJE DANAS U SUBOTICI: 2022-2023. // 9
 - 2.1. Prvi ciklus „Ženske studije posle 25 godina“: maj-juli 2022. // 9
 - 2.2. Drugi ciklus „Ženske studije u Subotici“: oktobar-decembar 2022. // 10
 - 2.3. Treći ciklus „Ženske studije u Subotici: maj-juli 2023“. //11
 - 2.3.1. Pripremne aktivnosti: anketiranje polaznica // 11
 - 2.3.2. Izvođenje programa // 12
 - 2.3.2.1. Teme i sažeci predavanja // 18
 - 2.3.2.2. Izlaganja polaznica o sopstvenim interesovanjima // 42
 - 2.3.2.3. Završni radovi polaznica // 44
 - 2.4.3. Završni događaj: dodela sertifikata // 52
 - 2.4.3.1 Evaluacija programa // 53
- 3.0. MEDIJSKA PREZENTACIJA ŽENSKKE STUDIJE U SUBOTICI: maj-jul 2023. // 55
- 4.0. ZAKLJUČCI // 56
- 5.0. PREPORUKE // 59
- 6.0. PRILOZI // 60
 - Prilog 1: Spisak izdanja Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI) Novi Sad: 2000-2023. // 60
 - Prilog 2: Konkurs za Ženske studije u Subotici: maj-juli 2023. // 62
 - Prilog 3: Spisak podeljene literature // 63
 - Prilog 4: Uputstvo za tehničku pripremu završnog rada // 65
 - Prilog 5: Uputstvo za pisanje sažetka završnog rada // 67
 - Prilog 6: Uputstvo za pisanje prikaza knjiga // 68
 - Prilog 7: Evaluacioni list // 72
- 7.0. RECENZIJA prof. emer. Svenke Savić // 74

1.0. UVOD

1.1. O Ženskim studijama

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI), Novi Sad (<http://www.zenkestudije.org.rs>) (1997-2022) je interdisciplinarni visokoškolski obrazovni program, alternativni akademskom programu u Srbiji, koji objedinjuje nastavu, istraživanje, izdavaštvo i dokumentaciju o ženama u jedinstveni program za žene (i muškarce), sa ciljem poboljšanja položaja žena iz različitih nacionalnih zajednica (pre svega u Vojvodini), sa posebnim akcentom na grupe sa manje društvene moći.

U Udruženju ŽSI danas postoje četiri osnovna programa: Naučnoistraživački, Obrazovni, Izdavački i Dokumentacioni. Ono što ŽSI razlikuje od ostalih ženskih studija u zemlji jeste intenzivan istraživački rad na dugoročnim projektima, po kojima je Udruženje prepoznato kao specifično u širem doprinosu društvu: Životne priče žena iz nacionalnih zajednica u Vojvodini, Rod i jezik, Feministička teologija i Romologija. Projekat „Znamenite žene Novog Sada“ bio je inspiracija za mnoge gradove u kojima su organizovale slične aktivnosti aktivistkinje i istraživačice.

Istraživački rezultati su sakupljeni i predstavljeni javnosti u obliku knjiga - ukupno 40 tokom 25 godina rada (1997–2022) (**Prilog 1**).

Nastava se u ŽSI odvijala (1997–2008) kao visokoškolski (prvo dvogodišnji, a kasnije jednosemestralni) interdisciplinarni obrazovni program, alternativan akademskom, realizovan kroz obavezna predavanja i izborne aktivnosti (radio-nice, tribine, ulične i druge aktivističke akcije). Tokom navedenog perioda, održano je više od 800 nastavnih jedinica kroz raznovrsne tematske cikluse: žene i mediji, feministička teologija, teorije roda, ginokritika, jezik i rod, feministička ekonomija, ženski pokreti, ljudska prava i nasilje nad ženama, žensko zdravlje, lezbejska egzistencija, nenasilna komunikacija, žene u politici, životne priče raznih savremenica (Neda Božinović, Jelica Rajačić Čapaković, Sonja Licht, Svenka Savić, Erika Marjaš i druge). Uspele smo da jedan alternativni visokoškolski program za žene i o ženama 'umestimo' u redovno visokoškolsko obrazovanje na Univerzitetu u Novom Sadu, u okviru ACIMSI Centra za rodne studije (CRS) (od školske 2004/05. do 31. 1. 2020. godine). Ovde se najpre realizuju magistarske i specijalističke studije iz oblasti rodnih studija, a kasnije, od 2008. i master i doktorske studije.

Koordinatorke Centra za rodne studije bile su: Svenka Savić (2003–2008. i 2012–2016), Slobodanka Markov (2008–2010), Vera Vasić (2010–2012), Vladislava Gordić Petković (2016–2021).

foto Lučić (2016)

Svenka Savić

Slobodanka Markov

Vera Vasić

Vladislava Gordić Petković

Polaznice i polaznici Centra za rodne studije bili su iz raznih jugoslovenskih centara, pa se ovaj program može smatrati regionalnim.

Nastava se odvijala na jezicima zemalja regiona, ponekad i na stranim jezicima (uglavnom na engleskom jeziku).

1.2. Ženske studije u Subotici: 1997-2004.

Mogu se uočiti dva vremenska perioda postojanja interdisciplinarnih visokoškolskih Ženskih studija u Subotici:

1. krajem 20. veka i 2. početkom treće decenije 21. veka.

Vremenski period između istaknutih granica predstavlja prostor tišine kada je ovaj program u pitanju. Bilo je dovoljno razloga da u Subotici svoj rad započne akademski alternativni interdisciplinarni program o ženama i za žene, budući da je već formirana akademska osnovica u gradu kao dela Univerziteta u Novom Sadu: Ekonomski fakultet (1960) i Građevinski fakultet (1974) zatim Visoka tehnička škola strukovnih studija (1960) i Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača i trenera (1973), na kojima je dominantna ženska studentska populacija i koja bi potencijalno mogla biti zainteresovana i za pitanja kojima se bave Ženske studije.

Kraj 20. veka. Tokom tri decenije postojanja ovog visokoškolskog programa, Ženske studije u regionu se danas u praksi realizuju kao *mreža* obrazovnih programa u nekoliko gradova nekadašnje Jugoslavije i Republike Srbije, koju su aktivno gradile predavačice zajedno sa polaznicama u Beogradu, Zagrebu, Novom Sadu i Subotici.

Svenka Savić u poslednjoj deceniji 20. veka, uz finansijsku podršku Fonda za otvoreno društvo, osniva nevladine ženske organizacije (NGO) u Vojvodini, među kojima najpre Udruženje „Ženske studije i istraživanja” (ŽSI) u Novom Sadu, a zatim motiviše žene da osnuju Udruženje „Ženske studije i stvaralaštvo” (ŽSS) u Subotici – Jasminku Dulić sa saradnicama (kasnije Centar za ženske

studije (CŽS) koji radi osam godina (1997–2004) i vode ga Jasminka Dulić Mirjanom Dokmanović, Slavicom Mamužić, sa ciljem da kroz aktivnosti – kakav je edukativni visokoškolski obrazovni program – realizuju i naučna istraživanja.

Najvažnije aktivnosti CŽS u Subotici bile su sledeće: obrazovanje za ženska ljudska prava i unapređenje položaja žena, istraživanja, promocija ženskih ljudskih prava i ženskih studija u javnosti i umrežavanje, osmišljavanje projekata sa ciljem razvoja lokalne zajednice (u saradnji sa drugim organizacijama civilnog društva u Subotici i Vojvodini).

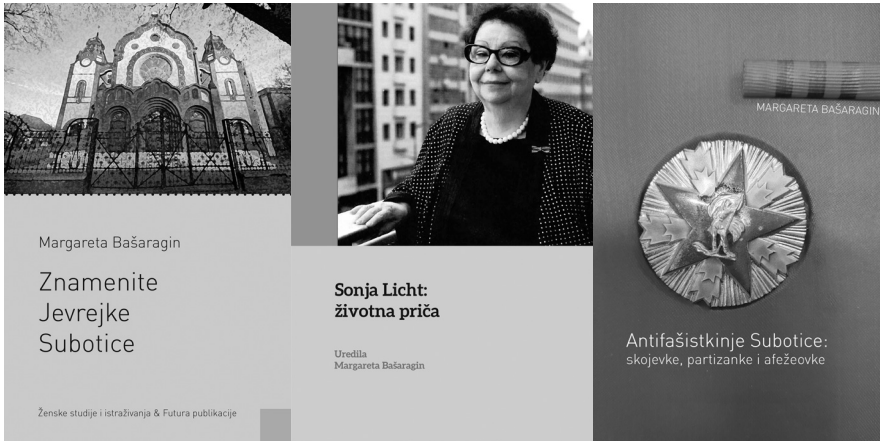
Publikacija *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici* (Bašaragin, „Zavod za ravopravnost polova, N. Sad, 2023“) beleži segmente ženske istorije i istorije ženskog pokreta u lokalnoj zajednici, u Subotici u poslednjoj deceniji 20. veka i prvim dvema decenijama 21. veka, u saradnji sa predstavnicama nekoliko generacija žena toga grada. Tako svedoči o interakciji dva vremenska perioda u kojem su se Ženske studije u Subotici ostvarivale: 1998–2004. godine u Udruženju „Ženske studije i stvaralaštvo“ i danas (2022–) u okviru Podružnice ŽSI u Subotici, koju ostvaruju akterke: Margareta Bašaragin (ŽSI), Jasminka Dulić (ŽSS), Mirjana Dokmanović (ŽSS), Svenka Savić (ŽSI), i povezujući tekovine prošlosti sa sadašnjošću oblikuju viziju budućnosti ženskih studija i ženskog pokreta.

Treća decenija 21. veka – ostaju isti razlozi za postojanje visokoškolskog programa za žene i o ženama, alternativnog akademskom. Sada se akademski prostor proširio i na Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku UNS (2006, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar), sa dominacijom ženske studentske populacije.

ŽSI u Novom Sadu proširuje organizacionu strukturu, uvođenjem podružnica u pojedinim gradovima Vojvodine u 2020. Prvu podružnicu Udruženja osniva se u Subotici – dr Margareta Bašaragin koordinira Podružnicom i ostvaruje raznovrsan inventar aktivnosti. Do danas je realizovala tri istraživačka projekta – javnosti predstavljena štampanim publikacijama čije su teme vezane za lokalnu problematiku grada Subotice. Teorijski okviri istraživanja i projekata vezani su za svetske tokove ženskih i rodni studija, na kojima je M. Bašaragin uspešno doktorirala 2017. godine (Bašaragin, 2019):

- „Znamenite Jevrejke Subotice“ (2020) Finansijska podrška: Grad Subotica, Republika Srbija.
- „Znamenite Jevrejke Subotice – životna priča Sonje Licht“ (2021) Finansijska podrška: Savez jevrejskih opština Srbije, Beograd, Republika Srbija.
- „Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke, afežeovke“ (2021) Finansijska podrška: Rekonstrukcija Ženski fond, Beograd.

U 2023. Margareta Bašaragin sa saradnicom Nelom Tonković u Podružnici u istraživačkom projektu pod nazivom „Životne priče savremenih vizuelnih umetnica u Subotici“ nastavlja već ustaljenu praksu objavljivanja životnih priča žena, koje sada dobijaju i šire javno priznanje.

Za navedene uspešne aktivnosti ŽSI predložile su dr Margaretu Bašaragin za nagradu „Anđelka Milić“ (2022), koju dodeljuje Sekcija za feministička istraživanja i kritičke studije maskuliniteta (SeFem) u Beogradu, za podršku razvoju stvaranja znanja iz oblasti feminističkih i rodnih studija u Srbiji (teorija i istraživanja) kao autorka (*Antifašistkinje Subotice*) i urednica knjiga (*Životna priča Sonje Licht*, *Starost i rod u vremenu i prostoru*, sve objavljene 2021. u izdanju ŽSI i Futura publikacija, Novi Sad). U 2023. godini Bašaragin je dobitnica nagrada „Bring the Noise“ Udruženja „Feministički kulturni centar BeFem“ Beograd „za doprinos očuvanju sećanja, za feminističko znanje i obrazovanje“ i Godišnje priznanje Saveza antifašista Vojvodine Novi Sad za „promociju antifašističkih vrednosti“ (7. jul 2023).

Nagrada „Anđelka Milić“

Priznanje „Bring the noise“

Priznanje SAV

Osim istraživačko-izdavačke i obrazovne delatnosti rad Podružnice je uvek aktivistički – obeležavanje značajnih datuma iz istorije žena (polaganje venaca

na Žutu kuću¹, 8. mart²), održavanje predavanja u vezi sa znamenitim ženama (Roza Luksemburg³), zagovaranje za upotrebu rodno osetljivog jezika, promocije knjiga i sl. u Subotici; povodom Deklaracije o ljudskim pravima (1948) u formi aktivnosti objedinjenih pod zajedničkim nazivom „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“.

U Podružnici ŽSI u Subotici od juna 2023. prelazi sedište Asocijacije „Mreža za Ženski evropski lobi Srbije“ (European Women Lobby: EWL), M. Bašaragin je zakonska zastupnica i delegatkinja u Bordu EWL na evropskom nivou, što otvara nove mogućnosti saradnje sa drugima u zemlji i regionu, umrežavanja, edukacije i aktivizma.

Podružnica saraduje sa lokalnim medijima (sajt Magločistač, Subotičke novine, sajt Grad Subotica, TV Subotica, TV Yu Eco i dr.) koji najavljuju aktivnosti i izveštavaju o održanim događajima.

Uspostavljena je stabilna saradnja i sa lokalnim institucijama (Istorijski arhiv Subotica, Gradska biblioteka Subotica, Savremena galerija Subotica, Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika) i udruženjima (Jevrejska opština Subotica).

.....

1 Fašistička okupatorska vlast u Subotici 1941. godine započela je masovna hapšenja komunista i komunistkinja, skojevki i skojevaca. Veliki broj njih zatvoren je u Žutoj kući – zloglasnom mučilištvu. Među njima je bilo i stotinak žena čija je imena zabeležila Magda Simin Bošan. Žuta kuća je bila sedište Gestapoa i mučilište sve do kraja Drugog svetskog rata. Prebijanja i vešanja bila su svakodnevnica. U spomen na nastradale žrtve 1967. godine je postavljena spomen-ploča desno od ulaza sa natpisom: „Žuta kuća – svedok tvojih sećanja, deo tvoje svesti 1941–1944“. Danas je u toj zgradi smešten Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku Univerziteta u Novom Sadu (Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, od 2006. godine). U znak sećanja na žrtve fašističkog režima Podružnica od 2021. godine svakog septembra polaže venac na spomen-ploču (<http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/344-polaganje-venca-na-zutu-kucu-u-subotici> <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti?start=32>).

2 Povodom Osmog marta – međunarodnog dana žena Poverenica u centru Subotice deli prolaznicama letke kojima podseća na ovaj važan praznik za sve žene (<http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/370-srecan-8-mart>, <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/436-ziveo-osmi-mart-medunarodni-dan-zena>). Podružnica takođe organizuje i tribine istim povodom (Tribina „Zašto je važan osmi mart – Međunarodni praznik žena“, 2023, <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/438-najava-tribine-zasto-je-vazav-osmi-mart-medunarodni-praznik-zena>)

3 Svenka Savić i Margareta Bašaragin, „Sto godina od ubistva Roze Luksemburg u Berlinu“, Autonomija, 15. 1. 2019. (<https://autonomija.info/sto-godina-od-ubistva-roze-luksemburg-u-berlinu/>), „Tribina Znamenite žene XX veka – našli smo Rozu Luksemburg“, 2020. (<https://www.subotica.com/desavanja/24.januar.2020.tribina-znamenite-zene-xx-veka-nasli-smo-rozu-luksemburg-id36173.html>, <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/8-tribina-znamenite-zene-xx-veka-nasli-smo-rozu-luksemburg>). Više podataka o životu i delu Roze Luksmeburg, literaturi i aktivnostima ŽSI posvećenim Rozi Luksemburg (2018–2019) na sajtu ŽSI: http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/materijal/nasli_smo_Rozu_Luksmeburg.pdf.

2.0. ŽENSKÉ STUDIJE DANAS U SUBOTICI: 2022-2023.

ŽSI su u 2022. obnovile alternativni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija u Subotici u dva ciklusa Ženskih studija uživo i preko interneta (u letnjem semestru: maj-jul 2022. i u zimskom: oktobar-decembar 2022), a u znaku obeležavanja 25 godina postojanja ŽSI. Donatorsku podršku pružila je Rekonstrukcija Ženski fond Beograd.

2.1. Prvi ciklus „Ženske studije posle 25 godina“: maj-juli 2022.

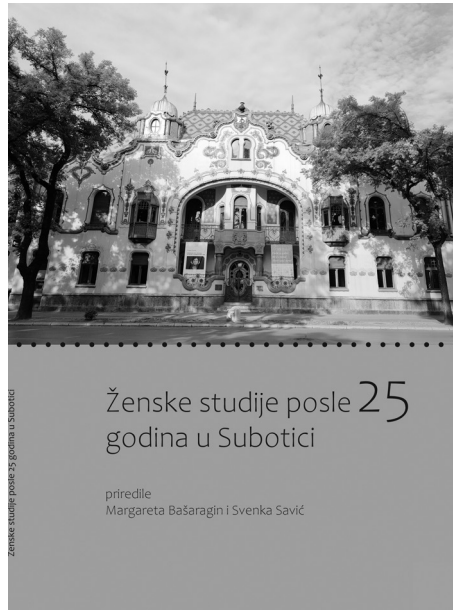
Alternativni, interdisciplinarni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija tokom 2022. godine u Subotici realizovale smo kao sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodni studija, povezano sa lokalnim aktivnostima i istraživanjima, s fokusom na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice.

Namera nam je bila održavanje kontinuiteta sa prethodnicama i istorijatom u mreži Ženskih studija u Vojvodini, Srbiji i regionu i svojevrsno obeležavanje 25 godina od osnivanja ŽSI.

Program je obuhvatao 4 tematske oblasti: 1) Rodna ravnopravnost, 2) Žene u umetnosti, 3) Žene u nauci, 4) Mirovno delovanje žena, a u okviru njih se nalaze pojedinačna predavanja dvanaest predavačica, različitih naučnica i aktivistkinja iz Subotice, Novog Sada i Beograda: dr Margareta Bašaragin, dr Mirjana Dokmanović, dr Jasminka Dulić, prof. emerita Katalin Kaič, prof. dr Maja Korać, dr Sanja Kojić Mladenov, msr Nela Tonković, mr Jasna Jovićević, dr Dragana Pejović, dr Sara Savić, prof. emerita Svenka Savić, Staša Zajović (uživo i onlajn).

Ukupno 12 od 22 prijavljene polaznice (iz Subotice, Novog Sada, Beograda, Sarajeva, Varždina, Budimpešte) završilo je obrazovni program, odn. napisale su završni rad i stekle sertifikat.

Izveštaj o dogođenem štampan je u obliku istoimene brošure (M. Bašaragin i S. Savić, Fut. publ. i ŽSI, Novi Sad, 2022) i poslužio je kao moćan poziv mnogim ženama da se jave sa željom da pohađaju Ženske studije u novom ciklusu. To nas je još više osnažilo u odluci da Ženske studije organizujemo u kontinuitetu. Deo materijala je i na sajtu u obliku 20-minutnog video zapisa „Ženske studije posle 25 godina“ (dostupan na: <https://www.dailymotion.com/video/k6ciChUt1RcNcgyl0m>).

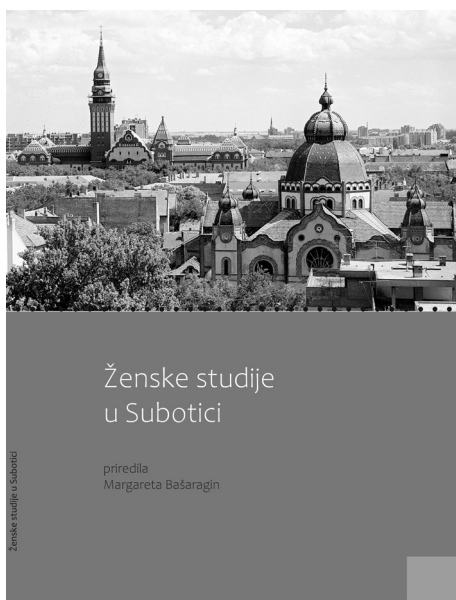
2.2. Drugi ciklus „Ženske studije u Subotici“: oktobar-decembar 2022.

Drugi ciklus pod nazivom „Ženske studije u Subotici“ imao je za cilj da kroz edukativni program Ženskih studija nastavimo proces obrazovanja grupa polaznica, a budućih saradnica u aktivnostima NGO, koje će nadalje osnaživati i edukovati druge i omogućiti tako održavanje kontinuiteta sa istorijatom i prethodnicama Ženskih studija u Subotici, Vojvodini i Srbiji (regionu), s jedne strane, i umrežavanje aktivistkinja i ekspertkinja (predavačica), sa druge strane iz višejezične Subotice, Vojvodine, Srbije i regiona.

U širem kontekstu cilj je bio da povežujemo predavanja, istraživanja, dokumentovanje i publikovanje u okviru Ženskih studija u celinu (što je utvrđena šema u ŽSI) i tako povežujemo istoriju i budućnosti Ženskih studija.

Nastava je obuhvatala četiri tematske oblasti: 1) Žene u umetnosti, 2) Znamenite žene, 3) Mirovno delovanje žena, 4) Rodna ravnopravnost: jezik, obrazovanje, nauka, koju su izvodile četrnaest predavačica i aktivistkinja iz Subotice, Novog Sada i Beograda: dr Margareta Bašaragin, dr Mirjana Dokmanović, dr Jasminka Dulić, mr Jasna Jovičević, mr Tatjana Kiš Čegar, Dejan Mrkić, dr Zorica Mršević, dr Dragana Pejović, mr Maja Rakočević Cvijanov, dr Sara Savić, msr Nela Tonković, Radmila Zečirović, Staša Zajović i doc. dr Milena Žikić (uživo i onlajn).

Sedam od deset upisanih polaznica (iz Subotice, Novog Sada, Beograda, Čačka, Podgorice) su ispunile sve obaveze za dobijanje sertifikata od. napisale završni rad.

Dokumentaciju o događenom i ostvarenom šampale smo u obliku brošure pod istoimenim naslovom (M. Bašaragin, *Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije*, Novi Sad, 2022) kao i u video zapisu „Ženske studije u Subotici“ (dostupan na: <https://www.dailymotion.com/video/k6ZfB3q2lY2onPyCE8N>).

2.3. Treći ciklus „Ženske studije 2023“: maj-juli 2023.

Treći ciklus „Ženske studije 2023“ u Subotici (maj-juli 2023, donatorska podrška Rekonstrukcija Ženski fond, Beograd) realizovale smo sa ciljem da pokažemo doprinose žena iz kulturnog (pozorišnog), umetničkog, naučnog, političkog i društvenog života lokalne zajednice - grada Subotice. Ostvarujemo kontinuitet dijaloga polaznica i predavačica u razmeni znanja i aktivizma, lokalno i u regionalno, i u odnosu na (naučnu) javnost, usmeren ka stvaranju znanja i dokumentacija o ženama, istoriji i doprinosima žena, naročito onih iz višestruko diskriminiranih grupa. Program je obuhvatao nekoliko faza.

2.3.1. Pripremne aktivnosti: anketiranje polaznica

Za one koje imaju nameru da organizuju sopstveni program ženskih studija u okviru nekih postojećih programa ili alternativnih organizacija, od koristi će biti naše iskustvo koje ovde donosimo o pripremnim aktivnostima.

Obrazovni program Ženskih studija obuhvata 32 časa predavanja, individualna izlaganja polaznica i konsultacije (individualne i grupne) sa mentorkama.

Po završetku Programa, polaznice stižu sertifikat, a nakon prisustva predavanjima (ne manje od polovine ukupnog broja) i napisanog završnog rada. Pohađanje i učestvovanje u programu je bilo besplatano za polaznice i polaznike.

Raspisivanje konkursa. Obaveštenje o upisu u drugu generaciju Ženskih studija u Subotici objavile smo u dva navrata (22.04. i 28.04.2023.) putem medija i društvenih mreža (Magločistač, sajt, fejsbuk i instagram stranica ŽSI, www.gradsubotica.com, Ženska posla, SeFem) (Prilog 2).

Vreme i mesto izvođenja programa. Predavanja se održavaju subotom 10.30–13.00 sati, u prostoru Savremene galerije Subotica (Park Rajhla Ferencica 5), koji smo obezbedili zahvaljujući svesrdnoj pomoći kustoskinje te Galerije - Nele Tonković. Polaznicama smo ponudile i mogućnost onlajn učešća putem Zum aplikacije.

Određivanje osnovnih tematski celina predavanja. Margareta Bašaragin i Svenka Savić su utvrdile tri tematske oblasti relevantne za lokalnu zajednicu u gradu Subotici u 2023. godini, a na osnovu evaluacije prethodnih dvaju generacija polaznica (u letnjem i zimskom semestru 2022): 1) Znamenite žene u umentosti, 2) Marginalizacija žena, 3) Žene u javnom prostoru. U okviru njih su pojedinačna predavanja. Utvrdile smo i obaveznu i izbornu literaturu (**Prilog 3**).

Formiranje predavačkog tima. U alternativnom akademskom programu Ženskih studija predavanja mogu držati osobe koje imaju da saopšte drugim ženama nešto novo, važno i utemeljeno na feminističkim idejama. Okupile smo tim predavačica (ukupno 14) iz Subotice, Novog Sada i Beograda i sa njima uspostavile saradnju (podaci u delu 2.3.2.1. Teme i sažeci predavanja).

Forma održavanja predavanja. Koristimo tzv. hibridni model izvođenja nastave - predavanja se održavaju uživo (čime se stvara kontinuitet u akademskom programu odranije) i putem Zum aplikacije, koja omogućava polaznicama van Subotice i iz regiona da se priključe nastavi. Ukupno su nastavu uživo slušale 8 u Subotici i preko Zuma 9 iz različitih gradova u regionu (Novi Sad, Beograd, Kostolac, Piro, Osijek, Sombor, Bački Monošta). Odluka za hibridni model nastave istovremeno predstavlja i promenu diskursnih strategija kako samih predavačica tako i polaznica, o čemu nisu posebno edukovane pre ostvarivanja nastave (na primer, kako ući u razgovor, kako slušati druge tokom diskusija i sl.). Na predavanjima važe opšteprihvaćena feministička pravila za radionice (ne prekidamo ženu dok govori, verujemo joj, i sl.).

2.3.2. Izvođenje programa

Na Ženske studije se ukupno prijavilo 21 polaznica i polzanika različitog uzrasta i obrazovanja, a 17 su popunile upisnice i poslale svoje biografije (Tbl. 1). Formirale smo dve grupe polazica: 1. koje slušaju predavanja uživo u Subotici (ukupno 8, u Tbl. 1 označene bold) i 2. one koje slušaju predavanja preko Zum aplikacije iz različitih gradova u državi i regionu (Novi Sad, Kostolac, Piro,

Sombor, Bački Monoštar, Osijek) - ukupno 9.

Tbl. 1. Spisak upisanih polaznica Ženskih studija, Subotica maj–juli 202

Br.	Prezime	Ime	Grad	Napomena
	Dronjić	Bruno	Osijek/Subotica	
	Gavrilović	Teodora	Novi Sad	onlajn
	Grgić	Tanja	Kostolac	onlajn
	Filipović	Nataša	Subotica	
	Hasanović	Sanja	Pirot	onlajn
	Ivanić	Dubravka	Novi Sad	onlajn
	Ivanović	Monika	Osijek/Subotica	
	Knežević	Klara	Bački Monoštar	onlajn
	Kosijer	Miona	Novi Sad	onlajn
	Marijanušić	Adrijana	Subotica	
	Marinković	Jovana	Sombor	onlajn
	Mileusnić	Marija	Subotica	
	Mrkić	Dejan	Subotica	
	Raičević	Natalija	Subotica	
	Rodić Bote	Nataša	Subotica	
	Smiljković	Maja	Novi Sad	onlajn
	Zagorac	Jelena	Novi Sad	onlajn

Predavanja i susreti su bili otvoreni za javnost, pa su se povremeno, ali i redovno, uključivale i druge zainteresovane osobe za pojedinačna predavanja ili diskusije, a da nisu prijavljene u edukativni program, tačnije, ne žele da dobiju sertifikat (oko 40).

Na osnovu podataka iz priloženih biografija polaznica zaključile smo da u grupi postoje različita znanja za koja bi trebalo osmisliti program razmene donetog znanja. Zato smo ponudile svima da znanje koje poseduju podele sa drugima kratkim izlaganjima tokom trajanja programa. Ono što je svima nedostajalo je dodatno znanje iz interdisciplinarnih ženskih i rodni studija, koje dodaju svojim već oformljenom profesionalnom ali i ukupnom obrazovanju i naučnoistraživačkim orijentacijama.

Anketa podrazumevanog znanja. Na prvom susretu (20. maja 2023) sprovele smo anketu među polaznicama, sa odgovorima na ukupno četiri pitanja:

1. Šta smatrate da Ženske studije naučavaju?
2. Da li ste već negde pohađale takve studije? Ako da, navedite gde i kada.
3. Šta očekujete od ovog niza predavanja?
4. Kako ćete upotrebiti (n)ovo znanje?

Anketu je popunilo ukupno 12 polaznica i polaznika. Osnovni rezultati ankete su da one/oni razumeju značaj i ulogu koje Ženske studije imaju u istoriji feminizma, ženskog pokreta, ženskih ljudskih prava, da se odnose na sticanje znanja iz interdisciplinarnog područja ženskih i rodni studija, da izučavaju druš-

tvenu praksu i kulturu žena i dr. (pitanje 1); oko polovine je pohađalo pojedine predmete u okviru sopstvenog formalnog visokoškolskog obrazovanja koje se interdisciplinarno uklapaju u rodne studije ili su učestvovala u alternativnim programima Ženskih studija različitog oblika u zemlji i regionu (pitanje 2); očekuju proširivanje svojih znanja i sticanje novih iz oblasti ženskih studija, ali i iz istorije i savremenosti ženskog pokreta, koja mogu primeniti u svom aktivističkom radu i radu sa zajednicom, za umrežavanje i sklapanje istraživačkih saradnji (pitanje 3); da će ih upotrebiti za promišljanja o sebi i drugima oko sebe, upoznavanje s marginaliziranim, za dalje akademsko usavršavanje, za širenje novostečenih znanja kroz medije, u profesionalnom i aktivističkom radu (pitanje 4).

Odabir literature je bio jedan od težih poslova u organizaciji programa Ženskih studija, s obzirom na činjenicu da je literatura vezana za ovu temu bogata na stranim jezicima i u poslednje dve decenije broj domaćih autorki i autora značajno je uvećan. Odabir relevantne obavezne i izborne literature načinile smo na osnovu formiranog programa i sume prijavljenih polaznica i njihovih interesovanja. Osnovna ideja jeste afirmacija tekstova domaćih autorki, posebno radova autorki na Centru za rodne studije (u obliku završnih i objavljenih radova: master radovi, magistarskih i doktorskih).

Literaturu (obaveznu i izbornu, **Prilog 3**) smo polaznicama poslale imejлом (pdf formati i linkovi na sajtu ŽSI), a tokom susreta i predavanja na poklon su dobijale primerke monografija, brošura i ostalog materijala potrebnih za izradu završnih radova.

Odabir načina pisanja završnih radova. Tokom tri decenije postojanja ŽSI u Novom Sadu, Svenka Savić je izradila nekoliko različitih uputstava za polaznice ženskih i rodni studija, usklađenih sa naučnim diskursom rodni i ženskih studija: način pisanja CV-ja, zatim naučnog teksta (**Prilog 4**), pre svega struktura sažetka (**Prilog 5**), prikaze knjiga (**Prilog 6**), zapisnika sa pojedinih aktivnosti, sa naglašenim feminističkim obeležjima i uz korišćenje rodno osetljivog jezika (uputstva se nalaze na sajtu Ženskih studija: <https://www.zenskestudije.org.rs/izdavastvo/knjige>).

Program Ženskih studija se odvijao u dva dela: grupni rad u obliku javnih predavanja za sve i individualni (mentorski) sa pojedinkama tokom pisanja završnog rada (posebno smo podsticala samostalni istraživački rad polaznica uz podršku mentorki).

Nastava je obuhvatila ukupno 32 časa (subotom: 20.05–8.07.2023), uživo i/ili onlajn. Dobijanje sertifikata podrazumevalo je pohađanje najmanje polovine ukupnog broja časova nastave i pisanje završnog rada uz pomoć mentorke.

Program smo podelile na četiri tematskih oblasti: Uvodna predavanja, I Znamenite žene u umetnosti, II Marginalizacija žena, III Žene u javnom prostoru, shodno predavačicama i interesovanju polaznica u lokalnom kontekstu grada Subotice.

Tbl. 2. OSTVAREN PLAN PROGRAMA PREDAVANJA

„Ženske studije 2023”; Subotica, maj – juli 2023. godine

(Savremena galerija Subotica, Park Rajhla Ferencza 5 i onlajn, 10.30 – 13.00 sati)

TEMATSKE OBLASTI:

I Znamenite žene u umetnosti; II Marginalizacija žena; III Žene u javnom prostoru

Datum	Tema	Predavačice
6.05.2023.	Uvodna predavanja Šta su Ženske studije? Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini i Subotici: 1991–2022. III Uloga ženskih studija u javnom zagovaranju za promenu zakona i javnih politika	Margareta Bašaragin Mirjana Dokmanović
20.05.2023.	III Od pločnika do budoara – prostorne mogućnosti žene u 19.v. I O metodu životne priče: Razgovor sa umetnicom	Viktorija Aladžić Margareta Bašaragin
27.05.2023.	II Feminističke studije invalidnosti II Primena znanja iz feminističkih studija invalidnosti u obrazovanju Konsultacije sa mentorkama oko tema završnih radova	Svetlana Timotić i Veronika Mitro M. Bašaragin i Svenka Savić
3.06.2023.	III Kultura, kreativnost, preduzentništvo I Subotičanke u sedmoj umetnosti	Jasminka Dulić Dejan Mrkić
10.06.2023.	I O (neljudljivosti velikih umetnica: istorija, mit i mogućnost razrešenja I Ana Bešlić – spomenička skulptura u javnom prostoru Subotice	Nela Tonković Maja Rakočević Cvijanov
14.06.2023.	Konsultacije sa mentorkama oko tema završnih radova (onlajn)	M. Bašaragin
17.06.2023.	III Sportistkinje u medijima II Starost i rod – ejdžizam i seksizam u reklamama	Dunja Antunović Margareta Bašaragin
24.06.2023.	II Blagoslovi i kletve u romskoj kulturi II Šta načini na koje govorimo i izborom jezičkih sredstava činimo (drugima i sebi)	Marija Aleksandrović Mima Ružičić Novković
1.07.2023.	I Znamenite žene pozorišne scene Subotice II Romske umetnice (poreklom) iz Vršca: Divna Kostić, Gordana Jovanović, Dragica Kaldaraš	Tatjana Kiš Čegar Iskra Vuksanović
8.07.2023.	Evaluacija, podela knjiga, snimanje videozapisa o Ženskim studijama Završna svečanost	Margareta Bašaragin Dragutin Bečar Svenka Savić
koordinira dr Margareta Bašaragin; mentorke završnih radova: dr Margareta Bašaragin i prof. dr Svenka Savić		

Nastava je obuhvatila ukupno 32 časa (subotom u vremenskom periodu: 20.05 – 8. 7. 2023), uživo i/ili onlajn, u tri vrste edukativnih oblika: predavanje predavačica, izlaganja polaznica i konsultacije (individualne i grupe) mentorki sa njima.

Koordinatorica Podružnice je najavljivala svaki susret u medijima, preko društvenih mreža, na sajtu ŽSI, uz kratku informaciju u obliku postera, odnosno vest o dogođenom susretu. Za svaki susret (ukupno devet) polaznicama smo prosleđivale imejlom CV i sažetak predavanja sa preporučenom literaturom predavačica (up. ostvaren Plani i program).

Najavu smo prosleđivale radovno i polaznicama I i II generacije ženskih studija, kao i predavačicama i neke od njih su se pridruživale susretima.

Edukativni visokoškolski obrazovni program:
„ŽENSKE STUDIJE 2023“, SUBOTICA

Govore

Doc. Dr Marija Aleksandrović
Blagoslovi i kletve u romskoj kulturi

Mr Milica Mima Ružičić-Novković
Šta načinom na koji govorimo i izborom jezičkih sredstva činimo
(drugima i sebi)

Moderira

Dr Margareta Bašaragin

subota, 24. jun 2023. 10.30h, Savremena galerija Subotica, Park Rajhl
Ferenca 5,

Predavanja je moguće pratiti onlajn putem zum aplikacije na linku:
<https://us06web.zoom.us/j/81451051444?pwd=NXNOREJ4dW1hOEgyNlVpKK2o5R2tvQT09> Pristup predavanjima je slobodan.

Doc. Dr. Marija Aleksandrović doktorirala je na Odseku Srpsku knjiž. i jezik na Filozofskom fakultetu, UNS (Simboli romske usmene poezije-zastupljenost i značenje, 2015). Predaje Romski jezik, Književnost za decu na romskom jeziku i Metodiku razvoja govora na Visokoj strukovnoj vaspitačkoj i medicinskoj školi u Vršcu. Članica je Odbora za proučavanje života i običaja Roma u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti i naučna saradnica na Filozofskom fakultetu, UNS.

Mr Milica Mima Ružičić-Novković magistrirala je na Odseku za srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta UNS (2014). Inicirala je osnivanje Novosadskog udruženja studenata sa invaliditetom, jedna je od osnivača Centra „Živeti uspravno“ (<https://www.czuns.org/>), u kome koordinira Programom za jednakost u javnom govoru.

Dr Margareta Bašaragin, doktorirala na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu, koordinatorka edukativnog programa: ŽENSKE STUDIJE 2023, Subotica.

Donatorska podrška: Rekonstrukcija Ženski fond, Beograd

2.3.2.1. Teme i sažeci predavanja⁴

UVODNA PREDAVANJA

Dr Margareta Bašaragin, Subotica, margareta.basaragin@gmail.com

Šta su Ženske studije?

Monodiscipline su do polovine šezdesetih godina 20. veka bile važne i u humanističkim i u prirodnim naukama. Pokazalo se, međutim, da one ne mogu biti dovoljne kada se u fokus istraživanja stavi neka nova tema, kao što je u lingvistici bilo značenje, ili u psihologiji odnos mišljenja i jezika, ili identiteta.

Otuda je nužno došlo do saradnje i razmene mišljenja naučnica iz raznih naučnih oblasti kada su u fokus stavile temu nove akademske discipline – *ženskih studija* koje se podjednako bave proizvodnjom znanja koliko i njegovom primenom. To je vreme krajem 60-tih godina 20. veka kada se oglašavaju i raznovrsni pokreti u svetu, s naglaskom na različitosti, između ostalih i pokret protiv rasizma, ili pokret za ženska prava. Tako se unutar akademskih institucija u svetu formiraju novi kursevi na univerzitetima, a jedan od njih su i Ženske studije (u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropi).

Za razliku od situacije u svetu, u jugoslavenskom prostoru toga vremena, takvih mogućnosti umeštanja Ženskih studija izostaju u visokoškolskim institucijama, pa se elementi izvode najpre u prostoru alternativan akademskom u Beogradu, Novom Sadu, Nišu u Srbiji.

Cilj predavanja je: **1.** da podsetim na istorijat formiranja interdisciplinarnih ženskih i rodni studija u svetu; **2.** da ponudim osnovne podatke za pisanje istorije ženskih studija kod nas; **3.** da otvorim pitanja feminističkog pisanja istorije ženskih studije kao interdiscipline kod nas.

Dr Margareta Bašaragin je osnovne i masterske studije diplomirala na Odseku za nemački jezik i književnost Filozofskog fakulteta UNS. Doktorirala 2017. na ACIMSI Centru za rodne studije UNS odbranivši rad *Interakcija roda, jezika i kulture u formiranju identiteta učenica osmog razreda osnovne škole u procesu dvojezične nastave u Vojvodini* (Novi Sad: Fondacija Bogumil Hrabak VANU, 2019). Usavršavala se (u okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta školske 2015/16) u Centru za transdisciplinarnu studiju roda na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu, Nemačka. Poverenica je podružnice novosadskog Udruženja „Ženske studije i istraživanja” u Subotici od 2020. Dobitnica nagrade „Anđelka Milić 2022”, priznanja „Bring the Noise“ (2023) i godišnjeg priznanja Saveza antifašista Vojvodine (2023).

.....

⁴ Abecednim redosledom prezimena predavačica u okviru četiri odabrane tematske celine navedenog vremenskog perioda.

Preporučena literatura

Bašaragin, Margareta (2023), *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.

Duhaček, Daša (2014), *Studije roda: od Deklaracije o pravima žene i građanke do Drugog pola*, Fakultet političkih nauka, Beograd.

Dojčinović Nešić, Biljana (1993), *Ginokritika: rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*, Književno društvo „Sveti Sava”, Beograd.

Milojević, Ivana (2011), „Feministička epistemologija i metodologija”, u: Milojević, Ivana (ur.) i Slobodanka Markov (ur.), *Uvod u rodne teorije*, Mediterran Publishing, Beograd, 39–50.

Mršević, Zorica (1999), *Rečnik osnovnih feminističkih pojmova*, „Žarko Albulj”, Beograd.

Popović, Dragana (2004), „Nauka, rod, moć: slučaj Srbija”, *Genero*, br. 8/9, 37–43.

Dr Margareta Bašaragin, Subotica, margareta.basaragin@gmail.com

Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini i Subotici: 1991–2022.

O istorijatu i razvoju Ženskih studija kod nas, sa fokusom na Suboticu (Vojvodinu) kao i o programima danas detaljnije pogledati u Bašaragin, Margareta (2023), *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici* i ovoj brošuri.

Preporučena literatura:

Bašaragin, Margareta (2023), *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.

Bašaragin, Margareta (2020), „Feministička lingvistika”, u: Antonić, Ivana (ur.), *Svenka Savić: između baletske i jezičke igre*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 63–100.

Dokmanović, Mirjana (2020), „Centar za ženske studije „Ženske studije i stvaralaštvo”, Subotica (neobjavljeni rukopis).

Mamužić, Slavica (2001), *Ženske studije i stvaralaštvo, Subotica: 1997–2001*, Ženske studije i istraživanja (diplomski rad), Novi Sad.

Savić, Svenka (2020), „Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu: doktorske studije”, u: Stevanović, Lada, Mladena Prelić i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu*, Etnografski institut SANU, Beograd, 191–209.

Savić, Svenka (2021), *Istorija ženskih studija u Srbiji: počeci razvoja i aktuelni problemi (1991–2021)* (neobjavljeni rukopis).

Savić, Svenka, Bašaragin, Margareta (2021), *Prilog istoriji ženskih studija u Novom Sadu: vreme promene (2020–2021)*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka, Mitro, Veronika (1997), „Ženske studije u Vojvodini”, *Feminističke sveske*, br. 9/10, <https://www.womenngo.org.rs/fs-9-10> .Pristupljeno 30. 04. 2023.

I TEMATSKA OBLAST ZNAMENITE ŽENE U UMETNOSTI

Dr Margareta Bašaragin, Subotica, margareta.basaragin@gmail.com

O metodu životne priče: Razgovor sa umetnicom

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (ŽSI) neguje dugoročno osmišljen projekat Životne priče žena (koordinira S. Savić), pored ostalih (up. spisak izdanja ŽSI). Od 2020. Podružnica u Subotici realizuje pojedinačne projekte u vezi sa životnim pričama žena Subotice (Bašaragin 2021), a u 2023. „Životne priče savremenih vizuelnih umetnica u Subotici“.

Dugoročni projekt ima za cilj afirmaciju potencijala, znanja, duhovnosti i iskustva (starijih) žena u Vojvodini i Srbiji iz različitih nacionalnih verskih i kulturnih zajednica (Albanci, Crnogorki, Hrvatica, Jevrejki, Mađarica, Romkinja, Rusinki, Slovakinja, Srpkinja). Od samog početka (1998-) okuplja mnogobrojne saradnice iz različitih nacionalnih zajednica da formiraju datoteku životnih priča (oral histories), biografija i ispovesti (sećanja) žena koje na vojvođanskom prostoru žive zajedno (više od 300 zabeleženih razgovora na magnetofonskoj traci) i time pokažu kako one u svakodnevi ostvaruju dijaloge kultura.

Cilj predavanja je da predstavim metod životne priče (oral history) kakav se koristi u ŽSI na primeru razgovora sa subotičkom vizuelnom umetnicom - Editom Kadirić (termin 'životna priča' odnosi se i na metodologiju prikupljanja empirijskog materijala i na produkt dobijen takvim postupkom). U pitanju je polustrukturirani razgovor sa sagovornicom u kojem žena formira sećanje na događaje iz sopstvenog života. Proces ukupnog postupka se odvija u šest sukcesivnih faza u kojima učestvuje tim saradnica: osobe koje intervjuišu, transkribuju, rediguju, lektorišu, uređuju finalni tekst za objavljivanje. Uz svaku priču sačinjavamo tri prateća dokumenta: 1. protokol (sa detaljima o načinu snimanja), 2. biogram (hronološki redosled biografskih podatka iz profesionalnog i ličnog života žene) i 3. sažetak.

Preporučena literatura:

Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Znamenite Jevrejke Subotice: Sonja Licht – životna priča*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.

Čanak, Marijana (2008), „Sećanja žena: elementi literarnosti i pokušaj žanrovskog određenja“, u: Svenka Savić, Veronika Mitro, Sara Savić, Marijana Čanak ur. (2008), *Životne priče žena „A šta ću ti ja jedna pričat...“*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 12-16.

Mitro, Veronika (2012), „Jedan primer analize teksta: odnos sadržaja o sebi i sadržaja o drugima u životnoj priči“, *Prilozi proučavanju jezika*, 43, 193-213.

Rakočević Cvijanov, Maja (2022), „Prilog metodi životna priča: lično iskustvo kroz umet-

ničku biografiju“, završni rad „Ženske studije posle 25 godina“, ŽSI, Novi Sad, Subotica. Savić, Svenka (ur.) (2001), *Vjvodanke (1917–1931): životne priče*, Futura publikacije, Novi Sad, 7-28.

Mr Tatjana Kiš Čegar, Subotica, tatjana.cegar@gmail.com

Znamenite žene pozorišne scene Subotice

Od trenutka kada je 1747. godine u franjevačkoj Gramatikalnoj školi odigrana prva pozorišna predstava u Subotici, u ovom gradu počinje pozorišni život. Iako nema tačnog podatka kada je odigrana prva profesionalna predstava, smatra se da bi to moglo biti negde 1760. godine i da su je izveli glumci i glumice nemačkog putujućeg pozorišta.

Profesionalni pozorišni život i novi period počinje nakon 2. svetskog rata osnivanjem ansambala na hrvatskosrpskom i mađarskom jeziku (19.09.1945). Za prvog upravnika postavljen je Lajčo Lendvai (Subotica, 1909– Zagreb, 2006) koji se povezao sa Hrvatskim narodnim kazalištem u Zagrebu i Osijeku i u Suboticu doveo profesionalne umetnike i umetnice, među kojima zasluženno mesto zauzimaju glumice i operne pevačice.

Cilj izlaganja je da trima znamenitim ženama, koje su doprinele razvoju profesionalnog pozorišnog života Subotice, damo mesto koje zaslužuju. Dve su živele i stvarale u 20. veku i ispisale istoriju pozorišnog života Subotice, a to su glumica Jelka Asić Šokčević (Zagreb, 1922 – Zagreb, 1979) i pozorišna kritičarka Ivanka Rackov (Kikinda, 1907 – Subotica, 1982). Treća je izuzetna mlada glumica, prvakinja Narodnog pozorišta/Narodnog kazališta/Népszínház Subotica, koja danas živi i stvara u Subotici, pronoseći slavu grada i subotičkog teatra - Minja Peković (Sarajevo, 1983).

Kroz njihove životne i profesionalne priče saznajemo kako je izgledao umetnički rad u vremenima osnivanja profesionalnih ansambala u subotičkom teatru, koliko je entuzijazma bilo potrebno da bi jednu predstavu ugledala publika, a stičemo utisak i koliko se, i da li se to promenilo do današnjih dana.

Preporuka je da istražimo, sakupimo na jedno mesto i objavimo biografije znamenitih žena pozorišta u Subotici, kako bi stručna i šira javnost stekla uvid u to koliko su doprinele pozorišnom životu, kako grada, tako i regiona.

Mr Tatjana Kiš Čegar diplomirala je i magistrirala iz didaktičko-metodičkih nauka u oblasti metodike nastave srpskog jezika i književnosti na Pedagoškom fakultetu u Somboru, UNS (2016). Zaposlena je u Narodnom pozorištu (Narodnom kazalištu/Népszínház) u Subotici kao producentkinja marketinga i PR (od 2005-), saradnica festivala Desire Central Station (2010-), a radila je i kao

novinarica, voditeljka i urednica za kulturu Regionalnog televizijskog centra u Subotici, dopisnica RTS-a u domenu kulture. Nagrađena je srebrnjakom na Festivalu Evropskog filma Palić (2017). Završila je edukativni program „Ženske studije posle 25 godina“ (ŽSI, 2022).

Preporučena literatura:

Kaič, Katalin (2017), *U slavu glumca i scenske igre*, Pozorišni muzej Vojvodine, Novi Sad.
Kiš Čegar, Tatjana (2010), *Istorijat*. Narodno Pozorište Subotica, <http://www.suteatar.org/cir/o-nama>. Pristupljeno 28.11.2022.

Miković, Milovan (2020), *Idemo li večeras u kazalište?*, Matica hrvatska, Subotica.

Rackov, Ivanka (1977), *Iz pozorišnog albuma Subotice*, OSVIT, Subotica.

Dejan Mrkić, Subotica, dejanmrkic@gmail.com

Subotičanke u filmskoj i pozorišnoj umetnosti tokom 20. veka

Manje je poznata istorijska činjenica da su iz Subotice nekoliko filmskih i pozorišnih umetnica tokom 20. veka ostvarile značajne umetničke rezultate u jugoslovenskom prostoru i inostranstvu.

Cilj predavanja je da otrgnemo od zaborava i afirmišemo doprinose četiri Subotičanke filmskoj i pozorišnoj umetnosti tokom 20. veka na osnovu arhivskih podataka rasutih u različitim arhivskim oblicima (pisma, tekstovi, fotografije i sl.).

Katica Nađ (Kate fon Nađ) (Subotica, 1904–Ohaj, Kalifornija, SAD, 1973), započela je filmsku karijeru u Berlinu epizodnom ulogom, a kasnije je ostvarila preko pedeset glavnih i epizodnih uloga u mnogobrojnim nemačkim i francuskim nemim i zvučnim filmovima.

Ilon Filep (Subotica, 1891–Holivud, Kalifornija, SAD, 1954), prva novinarka u Subotici, a scenaristkinja holivudskih filmova između dva svetska rata. Od potpunog zaborava u rodnom gradu sačuvalo ju je njeno pismo iz 1953. upućeno subotičkom novinaru Josi Šokčiću.

Giza (Gizela) *Vuković* (Subotica, 1926–Subotica, 2015), pozorišna i filmska glumica. Igrala je u Hrvatskom narodnom kazalištu u Subotici, a potom u nizu igranih i televizijskih filmova i serija u zemlji.

Mirjana (Mira) *Peić-Armenulić* (Subotica, 1942), filmska i pozorišna glumica i pevačica. Igrala je oko 30 glavnih i epizodnih uloga u igranim i televizijskim filmovima i serijama kod nas. U prvoj postavi mjuzikla „Kosa“ u Ateljeu 212 imala je glavnu žensku ulogu. Snimila je brojne snimke za fonoteku Radio Beograda.

Ženske studije vode računa o doprinosu žena različitim domenima stvaralaštva, a do sada je pitanje filmskih i pozorišnih umetnica nedovoljno obrađeno.

Stoga dajemo i nekoliko preporuka za različite oblike afirmisanja 4 poznate Subotičanke: 1. javnim predavanjima, tribinama i promocijama, 2. istraživanjem i dokumentovanjem njihovih životnih priča na osnovu arhivske građe, 3. uvođenjem teme znamenitih Subotičanki u programe Ženskih studija i 4. trajnim obeležjima (spomen-ploče, spomenici ili nazivi ulica).

Dejan Mrkić je zaposlen u Istorijskom arhivu Subotice kao arhivista. Na teme iz zavičajne istorije objavljuje članke u stručnim časopisima, *Subotičkim novinama*, zatim na internet portalu gradsubotica.co.rs i dr. Autor je sedam kratkih dokumentarnih filmova, od kojih su neki prikazani na međunarodnim filmskim festivalima Palić i Nancy (Francuska), kao i povodom obeležavanja Dana Grada Subotice i Noći muzeja. Autor više izložbi arhivske građe i istorijskih izvora. Učesnik međunarodnog projekta „Atrijum“ (Arhitektura totalitarnih režima).

Preporučena literatura:

Belić, Uglješa (2018), *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost*, Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU, Novi Sad.

Jelić, Željka (2022), *Znamenite žene Subotice: Jelka Asić (1922-1979) pozorišna umetnica*, završni rad (Ženske studije u Subotici), ŽSI, Novi Sad, Subotica (mentorke Svenka Savić i Margareta Bašaragin).

Kaić, Katalin (2017), *U slavu glumca i scenske igre*, Pozorišni muzej Vojvodine, Novi Sad.

Miković, Milovan (2020), *Idemo li večeras u kazalište?*, Matica hrvatska, Subotica.

Katica Nađ (Kate fon Nađ)

Ilona Filep

Giza (Gizela) Vuković

Mirjana (Mira) Peić-Armenulić

Foto: IAS 180

Dr Maja Rakočević Cvijanov, Subotica, majarakocevic@gmail.com

Ana Bešlić – spomenička skulptura u javnom prostoru Subotice

U predavanju dajem hronološki prikaz skulptura Ane Bešlić (Bajmok, 1912 – Beograd, 2008) u javnom prostoru Subotice. Paralelno sa spomenicima, prikazujem i umetničke radove koje je Ana Bešlić stvarala i izlagala u svojoj umetničkoj praksi. Radovi obuhvataju 'jugoslovenski period' (1949. i 1992) i prikazuju put od socijalističkog realizma prema osavremenjenom modernizmu. Njeno delo se brzo razvijalo tokom druge polovine pedesetih godina prema slobodnoj formi.

Naglašavam doprinos 'ženskoj' umetničkoj formi kroz asocijativne skulpture u kojima se ogleda odnos prema plodnosti, materinstvu, erotici, intimnosti i (ženskom i muškom) telu.

Predstavljajam osnovne biografske crte vajarke, od rođenja, školovanja, mesta življenja, bračnih partnera, saradnje sa umetnicima i umetnicama, umetničkim grupama, manifestacijama, kao i godina i mesto smrti. Umetnica je živela u socijalističkoj Jugoslaviji, u sredini koja je bila rodno podržavajuća. Uspela je da se emancipuje i bila je dobro (profesionalno i finansijski) situirana. Živela je od svog rada, u braku, bez dece, uz mnogobrojna putovanja tokom kojih se povezivala sa drugima u svetu i ostvarivala kontakte, imala mogućnost da razvija napredne ideje.

Kao aktivistički rad, pokrećem mogućnosti rekonstrukcije oštećenih skulptura Ane Bešlić i predlažem postavljanje formi koje još nisu ovekovečene. Takođe, idejno iniciram postavljanje autoportreta vajarke u javnom prostoru Subotice.

Dr Maja Rakočević Cvijanov je magistrirala (2004) i doktorirala (2023) vajarstvo na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu. Zaposlena je u Međupštinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture Subotica kao vajraka – konzervatorka. Predaje vajarstvo likovnim tehničarima/kama u srednjoj Politehničkoj školi u Subotici. Članica je Udruženja likovnih umetnika Srbije (ULUS). Od 2000. izlaže na brojnim grupnim i samostalnim izložbama u zemlji i inostranstvu. Autorka je pet javnih spomenika na teritoriji Subotice. Dobitnica brojnih nagrada i priznanja za svoj rad. (www.majarakocevic.com). Završila je edukativni program „Ženske studije posle 25 godina“ (ŽSI, 2022).

Preporučena literatura:

Duranci, Bela i Vera Gabrić Počuča (2001), *Javni spomenici opštine Subotica*, Međupštinski zavod za zaštitu spomenika, Subotica.

Kojić, Svetlana (2002), *Prilog novijoj istoriji vojvodanske skulpture*, Galerija savremene umetnosti, Pančevo.

Šuvaković, Miodrag (2008), *Ana Bešlić (1912 – 2008)*, Topy: Vojnoizdavački zavod, Beograd.

Ninkov, Olga K. i Ljubica Vuković Dulić (2017), „Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz zbirke Gradskog Muzeja Subotica“, katalog, Subotica.

Vuksanović, Suzana (2015), *Ana Bešlić Emancipacija forme. Skulpture u javnim zbirka-ma i muzejskim kolekcijama: Izbor 1954-2001*, Muzej savremene umetnosti Vojvodine,

Ana Bešlić Fontana Ptice (Palić, 1957)
Foto: dokumentacija ŽSI

Ana Bešlić Skulptura Krila (Palić, 1957)
Foto: dokumentacija ŽSI

Mr Nela Tonković, Subotica, nelatonkovic@gmail.com

O (ne)vidljivosti velikih umetnica: istorija, mit i mogućnost razrešenja

Istoričarka umetnosti Linda Noklin (Linda Nochlin) postavila je važno pitanje koje je do tada ostajalo bez odgovora: zašto nije bilo velikih umetnica? („AR-Tnews“, januar 1971). Razmatrajući ovo pitanje kroz istoriju umetnosti, Noklin je istraživala društvene uslove koji su, tokom nekoliko vekova, onemogućavali ženama da steknu umetničko obrazovanje ili da, poput svojih muških kolega, imaju jednake prilike za iskazivanje svojih umetničkih stremljenja koja bi mogla da se razvijaju u pravcu profesionalizacije te veštine.

Ovaj prevratnički esej koji je označio početak ozbiljnog istraživanja prisustva žena kao autorki u istoriji umetnosti biće okosnica predavanja čiji je cilj da upoznam publiku sa značajnim pomacima u sagledavanju odnosa istorijsko-umetničke nauke prema ženama u njoj. Sekundarni cilj predavanja je da predstavim opus onih autorki koje su poslužile Lindi Noklin da postavi svoju tezu, kao i ilustrovanje potonjeg razvoja njenih tvrdnji, takođe kroz dela vizuelnih umetnica koje su svoje karijere razvijale nakon 70-ih godina 20. veka.

U predavanju se osvrćem na procese vrednovanja savremene umetnosti u pravcu umanjenja i ukidanja rodne diskriminacije, te zaključna razmatranja posvećujem zastupljenosti umetnica u vidljivim segmentima javnih kolekcija kod nas danas.

Mr Nela Tonković je istoričarka umetnosti. Diplomirala Istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (2009), masterirala na UNESKO katedri za kulturnu politiku i menadžment Univerziteta u Beogradu (2018). Zaposlena kao kustoskinja u Savremenoj galeriji Subotica. Relizovala je niz izložbenih projekata. Članica je Zajedničke komisije Nacionalnog komiteta ICOM Serbia i Muzejskog društva Srbije za predlog za dodelu priznanja za vrhunski doprinos nacionalnoj kulturi, članica je Uređivačkog odbora časopisa ICOM Serbia. Aktivno se bavi istraživanjem politike kolekcionisanja savremene umetnosti u javnim ustanovama u Srbiji, kao i modelima održivog korišćenjem kulturne baštine u muzejima savremene umetnosti.

Preporučena literatura

Nochlin, Linda (1971), *Why Have There Been No Great Women Artists?*, ARTnews, https://www.writing.upenn.edu/library/Nochlin-Linda_Why-Have-There-Been-No-Great-Women-Artists.pdf

Nochlin, Linda (2017), *Why Are There No Great Women Artists?*, Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxfordshire.

II TEMATSKA OBLAST MARGINALIZACIJA ŽENA

Doc. dr Marija Aleksandrović, Novi Sad, maleksandrovic@yahoo.com

Blagoslovi i kletve u romskoj kulturi

Discipline pokreta za oslobađanje (kao što su i ženske studije) i romološke studije uče da je neprihvatajuće društvo ono koje treba normalizovati, a ne marginalizovane grupe.

Cilj izlaganja je da kroz analizu blagoslova i kletvi iz zbirke Trifuna Dimića, *Romane rromaja, sovlahimate thaj bahtarimate - Romske kletve, zakletve i blagoslovi* (1985) pokažem kako se njihovom upotrebom izražavaju najsuptilnija verovanja, želje i strahovi Roma i Romkinja, svetla i tamna strana u govornoj frazeologiji, pokazujući suštinsku prirodu čoveka, a time i kolektivni identitet jednog naroda.

Metod i tehnike istraživanja čine analiza i sinteza objavljenih blagoslova i kletvi u Srbiji. Blagoslovi su podeljeni u celine: za sretan put; za jelo i piće; za dobro zdravlje; za dobrotu i dobro učinjeno delo. Kletve su podeljene u celine: život i smrt; zdravlje i bolest; delovi tela; rađanje; porodične kletve; kletve u odnosu na životinje; i kletve u odnosu na nebeska tela.

Rezultati pokazuju da su u kletve i blagoslove utkana narodna verovanja, običaji, simbolika životinja i tela, toponimi sa verskom simbolikom. Bog se najčešće pominje kako u kletvama, tako i u blagoslovima. U kletvama su najfrekventniji pojmovi oka i zmije. Navedeni rezultati imaju svoju osnovu u narodnim verovanjima kako o Bogu, tako i o simbolici oka i zmije.

Zaključujem da je u blagoslovima i kletvama sačuvano verovanje u magijsku moć reči, da se rečima može uticati na sopstvenu sudbinu ali i na sudbinu drugih ljudi. U blagoslovima sreća kao pojam zauzima centralno mesto, dok je u kletvama Bog najfrekventniji pojam. Svi navedeni pojmovi imaju značajnu ulogu u kulturnom identitetu Roma i Romkinja.

Doc. Dr Marija Aleksandrović diplomirala je na Odseku za srpsku književnost i jezik, Filozofski fakultet, UNS (2005), specijalističke studije (2006), magistraturu (2010) i doktorat „Simboli romske usmene poezije-zastupljenost i značenje“ (2015) završava na istom Odseku. Predaje Romski jezik, Književnost za decu na romskom jeziku i Metodiku razvoja govora 1, 2 na Visokoj strukovnoj vaspitačkoj i medicinskoj školi u Vršcu. Školske 2015/16. godine predavala je Savremeni romski jezik na Filološkom fakultetu u UB. Članica je Odbora za proučavanje života i običaja Roma u SANU i naučna saradnica na Filozofskom fakultetu, UNS. Saradnica ŽSI.

Preporučena literatura:

Đurić Rajko (2005), „Predgovor“, u: *Romanipe(n): O kulturnom identitetu Roma* (ur. Barbara Davis), Care international u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd.

Todorović Dragan (2014), „Kulturni identitet Roma“, u: *Društveni i kulturni potencijal Roma u Srbiji* (ur. Valentina Sokolovska), Filozofski fakultet, Novi Sad, 57-78.

Đurić, Rajko i Đurić Vojislav (1980), *Romane garadine alava – Romske zagonetke*, Balkanske narodne umotvorine, knjiga 2, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.

Dimić, Trifun (1985), *Romane rromaja, sovlahimate thaj bahtarimate – Romske kletve, zakletve i blagoslovi [Roma curses, oaths and blessings]*, Srpske čitaonice i knjižnice, Irig.

Viktorović Gura, Aleksandar (2005), *Simbolika bilja u slovenskoj narodnoj tradiciji*, Brimo, Logos, Globosino-Aleksandrija, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.

Trifun Dimić *Romane rromaja, sovlahimate thaj bahtarimate* (1985)
Foto: dokumentacija ŽSI

Dr Margareta Bašaragin, Subotica, margareta.basaragin@gmail.com

Starost i rod – ejdžizam i seksizam u reklamama

Do sada kod nas izostaju detaljna i usmerena istraživanja koja bi se bavila načinima predstavljanja *starije žene* u reklamnom diskursu i konceptima starosti za koje se vezuju. Nema, takođe, ni odgovora na pitanje kako se podstiču i održavaju stereotipi o starenju žena.

Polazim od stanovišta da je starost kulturni konstrukt vremena i prostora u kojima živimo (de Bovoar 1986, Smiljanić 1987, Milosavljević 2018) i da su starije osobe, naročito starije žene, izložene diskriminaciji po rodu i starosnom

dobu. Posebno mesto u diskriminativnim praksama ima reklamni diskurs, zbog svoje dostupnosti i rasprostranjenosti u (ne samo našoj) kulturi.

Cilj izlaganja je da dekonstruišem koncept starosti i starenja žena u reklamnom diskursu i ukažem na oblike diskriminacije starijih žena, a na osnovu analize TV reklama i antiejdz novinskih oglasa u Srbiji danas, i izdvojim preporuke za njihovo prevazilaženje.

Metodološki pristup čini diskurs analiza (Savić 1993), feministička analiza sadržaja (Reinharz i Davidman, 1996) i metod intersekcije (Bereswill 2015) koji omogućava da proučim upotrebu jezika u kontekstu reklama kao odrazu naše kulture (up. Savić 2021).

Rezultati pokazuju da TV reklame i novinski antiejdz oglasi sadrže koncept starosti kao brige za telo, odn. brige za žensko telo koje stari. Starije osobe se retko javljaju u sadržajima TV reklama i to u stereotipnim ulogama, a metod intersekcije otkriva da su starije žene dvostruko diskriminisane – po rodu i starosti. Antiejdz novinski oglasi neguju model starosti kao kontrasta mladosti, a ciljna grupa su žene koje stare.

Zaključujem da reklamni i medijski diskurs posvećuju (ni)malo pažnje temi starosti, iskustvu i potencijalima starijih žena. Upravo na tome počivaju preporuke za promenu postojećeg stanja, namenjenim distributerima reklamnih sadržaja, tj. institucijama i udruženjima zaduženim za medije.

Preporučena literatura:

Bašaragin, Margareta (2013), „TV reklama kao ogledalo stereotipne mizoginije – kritička analiza reklamnog TV diskursa iz rodne perspektive”, u: Valić Nedeljković, Dubravka (ur.), Pralica, Dejan (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 281–292.

Bašaragin, Margareta (2014), „Seksizam u antiejdz novinskim oglasima – šta nam obećavaju”, u: Valić Nedeljković, Dubravka (ur.), Pralica, Dejan (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene. Medijska istraživanja – Zbornik 6*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 28–37.

Bašaragin, Margareta (2021), „Ne brini, godine su samo broj” – ejdzizam i seksizam u medijskom diskursu; TV reklame i antiejdz novinski oglasi”, u: Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Starost i rod u vremenu i prostoru: Šta starije žene (ne)mogu u Srbiji danas?*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 57-81.

Bovoar, Simon de (1986), *Starost*, BIGZ, Novi Sad (prevod sa francuskog Mirjana Vukmirović).

Milosavljević, Ljubica (2018), *Konstruisanje starosti kao društvenog problema: od preduslova za početak procesa do starosti kao resursa. Atropološka analiza*, Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju i Centar za antropologiju javnih i praktičnih politika, Beograd.

Savić, Svenka (2021), „Jezik i starost u interakciji”, u: Bašaragin, Margareta (ur.) (2021). *Starost i rod u vremenu i prostoru: Šta starije žene (ne)mogu u Srbiji danas?*, Ženske stu-

dije i istraživanja i Fut. publikacije, Novi Sad, 33-55.

Smiljanić, Vera (1987), *Psihologija starenja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Dr Margareta Bašaragin, Subotica, margareta.basaragin@gmail.com

Primena znanja iz feminističkih studija invalidnosti u osnovnom obrazovanju

Sećanje na detinjstvo 21 invalidkinje prikupila je urednica Marijana Čanak (2022) povodom Međunarodnog dana devojčica (11. oktobar), a 13 ih je prethodno objavila na Portalu o invalidosti (u izdanju Organizacije „Iz kruga... Vojvodina“, Novi Sad).

Organizovala sam u osnovnoj školi u Subotici čitanje ličnih ispovesti iz ove knjige i tako u praksi, zajedno sa učenicima/ama, obeležila Međunarodni dan (mladih) osoba sa invaliditetom (3. decembar), po prvi put nakon 3 decenije postojanja ovog značajnog svetskog dana (1992).

Cilj čitanja odlomaka iz knjige *Sećanje na detinjstvo* bio je da se poveže aktivnost iz maternjeg jezika sa društvenim kontekstom učenja o Drugima, o devojčicama (i osobama) sa invaliditetom, tako da učenici/e na osnovu pročitane teksta (naglas jedni/e drugima) formiraju stavove i znanja.

Metod smo prilagodile osnovnoškolskom kontekstu: tokom trajanja jednog školskog časa (45') u dva odeljenja VII razreda koji nastavu slušaju na srpskom jeziku (ukupno njih 45) u Subotici, čitamo u prostoru školske biblioteke odlomke iz knjige.

Učenci/e su dali jednoglasan potvrđan odgovor na pitanja: Da li mislite da je ova tema važna? i Da li ste nešto novo naučili/e? i u diskusiji povezivali/e svoje neposredno iskustvo u porodici i školi sa iskustvima žena – devojčica u knjizi.

Ovaj eksperimentalni događaj poslužio je za izradu i izvođenje radionica i za druge međunarodne praznike u školi (kao što su 8. mart, ili Međunarodni dan Roma (8. april) i sl).

Preporučena literatura

Bašaragin, Margareta (2022), „Kako mladima u osnovnoj školi približiti osobe sa invaliditetom“, izveštaj sa radionice (Subotica, 3.12.2022).

Čanak, Marijana (ur.) (2022), *Sećanja na detinjstvo: odrastanje žena s invaliditetom*, „Iz kruga... Vojvodina“, Novi Sad.

Tir Borlja, Marja (2023) „Kako mladima u osnovnoj školi približiti osobe sa invaliditetom“, izveštaj sa radionice (Novi Sad, 31.03.2023).

Mr Milica Mima Ružičić-Novković, Novi Sad, mimaczu@gmail.com

Šta načinom na koji govorimo i izborom jezičkih sredstva činimo (drugima i sebi)

U predgovoru knjizi *Izboriti se za izbor – životna priča Gordane Rajkov* (2017) preporučila sam u nastavi i humanističkim istraživanjima sinkretički pristup tekovinama pokreta za ljudska prava kao jedini siguran doprinos punoj primeni ratifikovanih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, da bi život prestao da se svodi na patnju koju jedni drugima, međusobno se diskriminušući po osnovu nebiranih ličnih svojstava i svesnih opredeljenja, nanosimo.

U delu njihove primene u poslednjih 7 godina nije se mnogo promenilo, iako su u međuvremenu komiteti UN za prava pojedinačnih društvenih grupa usvojili nove opšte komentare s preporukama, podstičući intersekcionalnost i radeći na obezbeđivanju jedne od usluga socijalne zaštite u zajednici. Utvrdila sam razloge zbog kojih teorije i zakonodavni okvir ne primenjuju dogovore o doprinosima univerzalnom standardu u ostvarivanju ljudskih prava, na koje su se ratifikacijom države obavezale.

Cilj izlaganja je da predstavim potencijalnu ulogu svake/og od nas na individualnom i kolektivnom planu u primeni dosadašnjih naučnih otkrića i međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, na primeru upotrebe jezika, njegovih sredstava i načina na koji govorimo o drugima i o sebi u privatnoj i javnoj sferi.

Rezultati pokazuju da ni u jednoj sferi javnog govora u vezi s načinom na koji se predstavljaju društvene grupe nema svesti o tome da izborom načina na koji jedni o drugima govorimo i druge i sebe javno predstavljamo utičmo na stvar-

nost i razumevanje različitih društvenih pojava, uzroka diakriminacije i njene potencijalne prevencije. Ako se koristi uključujući i uvažavajući pristup za jednu društvenu grupu, u istom diskursu, ne primenjuje se isti pristup prema drugim grupama ili svest i znanje o tome izostaju.

Zaključujem da je vreme da se u nastavi i nauci počne koristiti sinkretički pristup tekovinama celokupnog pokreta za ljudska prava da bi generacije rođene nakon 2010. godine doživele početak njihove pune primene.

Mr Milica Mima Ružičić-Novković diplomu osnovnih, specijalističkih i magistarskih studija stekla je na Odseku za srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta UNS (2002-2014). Inicirala je osnivanje Novosadskog udruženja studenata sa invaliditetom, jedna je od osnivačica Centra „Živeti uspravno“ N. Sad (<https://www.czuns.org/>), u kome koordinira Programom za jednakost u javnom govoru. Nakon prve godine rodnih doktorskih studija u ACIMSI centru za rodne studije zbog obaveza u vezi sa uvođenjem usluge personalne asistencije (Odluka o socijalnoj zaštiti Grada Novog Sada) i tadašnjeg stanja na Univerzitetu prekinula je studije. Osvojila je nekoliko nagrada za poeziju, literarni rad i za znanje u oblasti srpskog jezika i književnosti na takmičenjima Karlovačke gimnazije, UNS-a i Matice Srpske i 3. novembarske nagrade Opštine Žabalj (1999). Saradnica ŽSI.

Preporučena literatura:

Grue, Jan (2011), *Discourse analysis and disability: Some topics and issues*, Discourse & Society 22(5), Sage Publications, Newbury Park, California, 532-546.

Čolović, Ivan (2014), *Rastanak s identitetom: ogledi iz političke antropologije*, Biblioteka XX vek, Beograd (posebno korišćena i preporučena literatura u knjizi).

Haller, Beth A. (2010), *Representing Disability in an Ableist World: Essays on Mass Media*, The Advocate Press, Louisville.

Ružičić, Milica Mima (2003), *Terminološki rečnik invalidnosti – ka jednakosti u javnom govoru*, Dnevnik, Novosadsko udruženje studenata s invaliditetom, Centar „Živeti uspravno“, Novi Sad.

Ružičić-Novković, Milica Mima (prir.) (2012), *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima*, Centar „Živeti uspravno“, Novi Sad.

Ružičić-Novković, Milica Mima (2015), *Predstavljanje osoba sa invaliditetom u medijskom diskursu Srbije*, Centar „Živeti uspravno“, Novi Sad.

Savić, Svenka (1993), *Diskurs analiza*, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad.

Savić, Svenka (2004), *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*, Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka, Marijana Čanak, Veronika Mitro i Gordana Štasni (2009), *Rod i jezik*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.

Škiljan, Dubravko (1998), *Javni jezik*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Štasni, Gordana (1997/98), „Neologizmi, kovanice i individualno označene reči u Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika“, *Prilozi proučavanju jezika*, br. 28/29, 87-115.

Svjetlana Timotić i mr Veronika Mitro, Novi Sad

svjetlana.timotic@izkrugavojvodina.org

veronika.mitro@izkrugavojvodina.org

Feminističke studije invalidnosti

Univerziteti su dugo proučavali osobe sa invaliditetom u okviru medicinskih i zdravstvenih nastavnih programa i razumevali invaliditet kao deficit koji je potrebno popraviti. Pokret za prava osoba sa invaliditetom je postavio osnove za razvoj studija invalidnosti promenom fokusa sa individualnog deficita i patologije (sa medicinskog modela) na društveno konstruisane barijere (na socijalni model).

Kao i ženske studije, afroameričke studije i druge discipline pokreta za oslobođanje, studije invalidnosti uče da je neprihvatajuće društvo ono koje treba normalizovati, a ne marginalizovane grupe. Međutim, studije invalidnosti nesvesne su feminizma, kao što ni feministička teorija, s druge strane, ne razmatra invaliditet kao deo identiteta koji uobličava kategoriju žene. Feministička pitanja koja su povezana s invaliditetom – kao što su reproduktivne tehnologije, uloga telesnih razlika, specifična obeležja represije, etika nege, konstrukcija subjekta – razmatraju se bez ikakvog osvrta na invaliditet.

Cilj izlaganja je da pružimo osnovne uvide u teorijsku koncepciju i praksu feminističkih studija invalidnosti (FSI) sa posebnim fokusom na jezik.

FSI uvode rod u studije invalidnosti, odnosno invaliditet u feminističku teoriju. To je akademski i kulturni rad koji osvetljava društvene ishode rodnih razlika i ispituje kulturološke snage i reperkusije tih razlika u zajednici osoba sa invaliditetom. Osnovni pojmovi koje ćemo rasvetliti tokom ovog predavanja su: medicinski i socijalni model invalidnosti, jezik invalidnosti, studije invalidnosti, feminističke studije invalidnosti.

Svjetlana Timotić diplomirala je na Odseku za srpsku književnost na Filozofskom fakultetu, UNS. Inicijatorica, jedna od osnivačica i izvršna direktorica Organizacije za podršku ženama sa invaliditetom „...Iz kruga ..Vojvodina“ u Novom Sadu. Autorka i urednica niza publikacija koje tematizuju položaj žena sa invaliditetom. Dobitnica je Priznanja za hrabrost fondacije Žene imaju krila (2015) i Priznanja za toleranciju Fondacije Plavi Dunav (2015), a Godišnje priznanje za rodnu ravnopravnost Sekretarijata za rad zapošljavanje i rodnu ravnopravnost APV Organizaciji „Iz kruga Vojvodina“ (2015).

Mr Veronika Mitro diplomirala je na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta UNS (1990), magistrirala na ACIMSI Centru za rodne studije UNS (2009, mentorka Vera Vasić). Jedna je od osnivačica ŽSI (1997) i aktivna saradnica na projektu Životne priče žena (1997-2008). Zaposlena u Organizaciji „Iz kruga Vojvodina“, Novi Sad kao programska menadžerka i urednica Portala o invalidnosti.

Preporučena literatura:

Garland Thomson, Rosemarie (2010), „Roosevelt’s Sister: Why We Need Disability Studies in the Humanities“, *Disability Studies Quarterly*, Vol 30, No ¾, Ruzveltova sestra: Zašto su nam potrebne studije invalidnosti u humanističkim disciplinama, *Portal o invalidnosti*, prevod V. Mitro, <https://portaloinvalidnosti.net/2016/01/ruzveltova-sestra-zasto-su-nam-potrebne-studije-invalidnosti-u-humanistickim-disciplinama/> 26.1.20

Garland Thomson, Rosemarie (2005), *Feminist Disability Studies*, Signs, Vol. 30, No. 2 (Winter 2005), pp. 1557-1587, The University of Chicago Press, *Portal o invalidnosti*, prevod V. Mitro, <https://portaloinvalidnosti.net/2014/10/rec-dve-o-feministickim-studijama-invalidnosti/>, 2.10.2014.

Keravica, Radoš, „Šta su studije onemogućenosti?“, lični blog, <https://radoskeravica.com/sr/sta-su-studije-onemogucenosti/>. Pristupljeno: 20.05.2023.

Kovačević, Ljubinka (ur.), Dragica Vujadinović (ur.) i Marco Evola (ur.), (2021), *Ukrštena diskriminacija žena i devojčica sa invaliditetom i instrumenti za njihovo osnaživanje / Intersectional discrimination of women and girls with disabilities and means of their empowerment*, zbornik radova, Centar za izdavaštvo Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Milinković, Mileša (2011), „Rod i invalidnost“, u: Ivana Milojević (ur.) i Slobodanka Markov (ur.) (2011), *Uvod u rodne teorije*, Centar za rodne studije, ACIMSI, Univerzitet u Novom Sadu, 383-396.

Tucić, Siniša (ur.) (2021), *Tematski broj: Studije invalidnosti, Rizom časopis sa književnost, filozofiju i društvenu teoriju*, br. 2, Udruženje mračna komora, Novi Sad.

The language to describe oneself Iz Kruga Vojvodina, Serbia; Mama Cash, 2021., https://www.mamacash.org/media/publications/iz_krugas_story.pdf Pristupljeno: 20.05.2023.

Mitro, Veronika (2016), „Iz istorije studija invalidnosti: Oliverova analiza onesposobljenosti (Izvor: Dr. Raymond Lang, *The development and critique of thr social model of disability*, Overseas Development Group, University of East Anglia, January, 2001), *Portal o invalidnosti*, <https://portaloinvalidnosti.net/2016/02/iz-istorije-studija-invalidnosti-oliverova-analiza-onesposobljenosti/> 2.5.2016.

Dr Iskra Vuksanović, Vršac, Beograd, iskra.vuksanovic@gmail.com

**Romske umetnice (poreklom) iz Vršca:
Divna Kostić, Gordana Jovanović, Dragica Kaldaraš**

Cilj izlaganja je da pružim uvid u delo i životne okolnosti tri romske umetnice iz Vršca – Divne Kostić, Gordane Jovanović i Dragice Kaldaraš – a koje su značajan trag ostavile u domenu muzike, glume, književnosti. Implicitni cilj je da informacijama i izvorima u tekstu pomognem budućim istraživačima/cama da nastave istraživanja u vezi sa navedenim romskim umetnicama, kao i da podržim žene u manjim gradovima, varošima i selima da proučavaju i istaknu rad žena u svojim sredinama.

Budući da sam rođena i odrasla u Vršcu (u kom odavno ne živim) i da sam živela i u Novom Sadu i Beogradu, u susretu sa ljudima iz tih mesta podrazumevalo se da znam o umetnicima iz Beograda i Novog Sada, dok ljudi uglavnom nisu znali za navedene umetnice iz Vršca, pa ni u romologiji i feminizmu. Stoga je jedan iskustveni, lični deo iza ovog rada, budući da je prošlo više od osam godina kako sam ih pominjala prilikom razgovora ili u izlaganjima. Shvatila sam da su mnogima nepoznate, ali i da se nisu potrudili/e da više saznaju o umetnicama, pa sam odlučila da ovaj rad posvetim njima.

Za potrebe rada pretražila sam podatke i tekstove, kao i dostupan materijal na internetu – posebno za Divnu Kostić i Gordanu Jovanović (tekstovi na koje se oslanjam u pojedinim momentima poklapaju se sa onim što mnogi Vrščani i Vrščanke znaju i pričaju o ovim umetnicama) – dok sam deo o Dragici Kaldaraš istražila i prilikom rada na doktorskoj disertaciji posvećenoj romskim književnicama.

Aktivistički deo podrazumeva zalaganje da se pesme romskih pesnikinja nađu i u udžbencima romskog jezika u osnovnoj školi.

Dr Iskra Vuksanović diplomirala je na Odseku za srpsku književnost i jezik sa opštom književnošću (2012) i masterirala na Odseku za srpsku književnost i jezik (2014) Filološkog fakultetu BU; stepen doktora rodnih studija stekla je na UCIMSI Centru za rodne studije UNS (2023), odbranivši disertaciju pod nazivom „Antikolonijalizam i rod: analiza dela romskih književnica Gordane Đurić, Desanke Randelović, Jelene Savić, Hedine Tahirović Sijerčić“. Završila Školu romologije, UNS (2015/2016) i letnje škole u okviru Network of Academic Institutions in Romani Studies u Slovačkoj (2016), Češkoj (2017) i Švedskoj (2018). Stipendistkinja „Žarana Papić“ RFŽ, Beograd. U statusu je samostalne umetnice i živi u Beogradu.

Preporučena literatura

Đurić, Rajko (2010), *Istorija romske književnosti*, KOV, Vršac.

Rosić, Tatjana (ur.) (2012) „Antologija romske poezije – Srbija“, *Sarajevske sveske* br. 39-40, 450-492, <http://sveske.ba/en/content/antologija-romske-poezije-srbija> .

Savić, Svenka ur. (2007), *Romkinje2*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Savić, Svenka (2016), *Kako je muški rod od devica? Visokoobrazovana romska ženska elita u Vojvodini*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

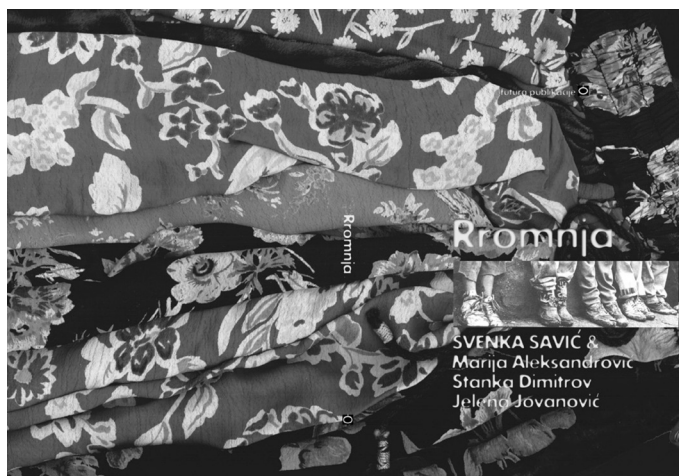
Savić, Svenka, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović et al (2001), *Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Svenka Savić, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović (2002), *Romani Women*, Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović (2002), *Romnja*, Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka i Veronika Mitro (2004), „Životne priče mladih Romkinja“, u: *Zbornik istraživačkih radova studenata Roma*, ur. Milena Mihajlović, Centar za interaktivnu pedagogiju, Beograd, 77-105.

Mitro, Veronika i sar. (2004), *Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini*, Futura publikacije, Novi Sad.

Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini (na romskom)

III TEMATSKA OBLAST ŽENE U JAVNOM PROSTORU

Prof. dr Viktorija Aladžić, Subotica, aviktorija@hotmail.com

Od pločnika do budoara – prostorne mogućnosti žene u 19. veku

Do sada je u ženskim studijama pažnja bila na profesijama koje žene nisu mogle osvojiti u javnom prostoru jer su bile rezervisane za muškarce. Manje je podataka o prostorima u kojima su žene akterke, ali su ti prostori daleko od javnosti (prostitucija i služenje u privatnim domovima).

Cilj predavanja jeste da prikazem i analiziram prostore u Subotici koji su tokom 19. veka, a i kasnije, bili namenjeni ženama daleko od javnosti, organizovani ili stvarani od strane žena, kao i njihovu ulogu vezanu za određene prostore.

U 19. veku ženska osoba je bila u posedu svog oca, a kasnije supruga i nije imala mogućnosti samostalnog odlučivanja, sve dok nije na neki način ostala bez skrbnika. Međutim, postoje pojedinačni slučajevi u kojima je ženama bila data sloboda da se bave 'muškim' aktivnostima: vođenje poslova, preduzetništvo ili izgradnja kuća i palata.

Posebnu pažnju posvećujem ženama čija je uloga bila da za novac seksualno opslužuju muškarce, sa prikazom prostora za koje znamo da su funkcionisali kao bordeli iako se u javnosti izbegavalo navoditi tačna funkcija ovih prostora. Profesija **prostitutki** cvetala je tokom 19. veka zbog specifičnog načina odgajanja kako muške tako i ženske dece, a naročito za vreme ratova u 20. veku.

Bogato društvo 19. veka opsluživala je i vojska **sluškinja** koje su takođe imale svoje mesto u društvenoj hijerarhiji, odnosno u kućama i palatama.

Preporuka je da se šira javnost upozna sa ovim subotičkim prostorima u vezi sa ženama i njihovim ulogama i mestu u društvu na prelazu vekova, organizovanjem turističko-edukativnih šetnji različitim povodima u Subotici (Dan secesije, Dan grada i sl.) kako bi se između ostalog skrenula pažnja na profesije koje imaju manju moć u društvu daleko od javnosti.

Prof. dr Viktorija Aladžić vanredna je profesorka Građevinskog fakulteta Subotica, Univerziteta u Novom Sadu. Diplomirala (1985) i magistrirala (2001) na Arhitektonskom fakultetu, UB, a doktorirala na Geografskom fakultetu, UB (2007). Objavljivala je veliki broj stručnih tekstova u stranim časopisima i učestvovala na brojnim stranim i domaćim međunarodnim konferencijama o istoriji arhitekture i prostornog i urbanističkog planiranja. Pored naučnog rada aktivno je inicirala kampanje za zaštitu graditeljske baštine Subotice i Vojvodine, organizovanje međunarodnih seminara, uključivanje grada Subotice u Mrežu gradova secesije i apliciranje na konkursima namenjenim zaštiti i promovisanju baštine organizacija World Monuments Watch i Europa Nostra.

Preporučena literatura:

Mačković Stevan (1999), „Odnos vlasti prema prostituciji pre i nakon II svetskog rata“, *Rukovet*, br. 5-6-7, Subotica, 79-81.

Cveig Stefan (2009), *Jučerašnji svet*, Ethos, Novi Sad.

Prčić-Vujnovič, Gordana, Viktorija Aladžić i Mirko Grlica (2004), *Gradotvorci I*, Gradski muzej, Subotica.

Prčić-Vujnovič, Gordana, Viktorija Aladžić i Mirko Grlica (2006), *Gradotvorci II*, Gradski muzej, Subotica.

Doc. dr. Dunja Antunović, Minesota, SAD, dunjaant@umn.edu

Sportistkinje u medijima: Uvod u feminističke studije sportskih medija

Sportovi su domen javnosti, naročito oni koji su prestižni u popularnosti, pa tako i ženski sport (ili sport u kojima se pojavljuju žene). Sport igra značajnu ulogu u borbi za dostizanje rodne ravnopravnosti. Međutim, istraživanja iz različitih delova sveta pokazala su da su žene marginalizovane u sportskim medijima. Njima je posvećeno svega 5-10% tekstova u novinama, na televizijskim sportskim vestima i na društvenim mrežama. Većina sportskih novinara su muškarci, dok su žene u ulozi sportskih novinarki izložene diskriminaciji i suočavaju se sa stereotipima u vezi sa sopstvenim sposobnostima.

Cilj predavanja je da prikazem istraživanja u oblasti feminističkih studija sportskih medija i tzv. „pravila predstavljanja“ koja karakterišu medijsko izveštavanje o ženskom sportu (npr. niži standardi produkcije, seksualizacija i ambivalentnost). U prvom delu ilustrujem pozitivnu sportsku medijsku praksu u lokalnim vestima i tokom međunarodnog takmičenja u izveštavanju o sportistkinjama i njihovim rezultatima u svetu. U drugom delu iznosim rezultate sopstvenog istraživanja o zastupljenosti ženskog sporta u medijima tokom olimpijskih i paraolimpijskih igara sa fokusom na ulogu društvenih mreža. Rezultati istraživanja pokazuju da rodna neravnopravnost i dalje postoji u raznim kontekstima (u Mađarskoj, Sloveniji i Hrvatskoj) danas. Nacionalizam je ključni faktor u medijskom izveštavanju o ženskom sportu tokom olimpijskih igara. Iako žene predstavljaju svoje zemlje na paraolimpijskim igrama, novinari koriste stereotipe vezane za invaliditet da bi prikazali njihova dostignuća.

Zaključujem da je rodna neravnopravnost značajan problem u sportskim medijima danas.

U radionici na kraju predavanja analiziramo sportske medijske platforme kako bismo stekli uvid u rodnu (ne)ravnopravnost u medijskom izveštavanju. To je ujedno i preporuka za neposrednu praksu u medijskom izveštavanju o sportistkinjama, naročito ženama sa invaliditetom.

Doc. dr Dunja Antunović diplomirala je novinarstvo i Ženske studije (2009) i masterirala novinarstvo (2011) na Univerzitetu DePaul, Čikago SAD (2009), a doktorirala filozofiju, oblast masovnih medija na Državnom univerzitetu u Pensilvaniji, SAD (Pennsylvania State University, 2015). Docentkinja je za predmet Sociologija sporta na Visokoj školi za obrazovanje i ljudski razvoj Kineziološkog univerziteta u Minesoti, SAD (College of Education and Human Development, School of Kinesiology) gde predaje kurseve o kulturnim, istorijskim i filozofskim dimenzijama sporta. U istraživanjima se fokusira na ukrštanje roda, sporta i medija.

Izlagala je na međunarodnim konferencijama u SAD, Kanadi, Novom Zelandu i u više evropskih zemalja. Dobitnica je brojnih međunarodnih nagrada za svoj rad i istraživanje, uključujući Nagradu za istraživačicu u ranoj karijeri časopisa *Sociology of Sport Journal* (2022).

Preporučena literatura:

Antunović, Dunja (2023), „Feminist sport media studies in SSJ: Mapping theoretical frameworks and geographies of knowledge production“, *Sociology of Sport Journal* [ahead of print].

Antunović, Dunja & Bartoluci, Sunčica (2023), „Sport, gender, and national interest during the Olympics: A comparative analysis of media representations in Central and Eastern Europe“, *International Review for the Sociology of Sport*, 58(1), 167-187.

Antunović, Dunja & Bundon, Andera (2022), „Media coverage of the Paralympics: Recommendations for sport journalism practice and education“, *International Journal of Sport Communication*, 15(1), 1-9.

Cooky, Cheryl and Dunja Antunovic (2022), *Serving Equality. Feminism, Media, and Women's Sports* [Služiti jednakosti: feminizam, mediji i ženski sport], Peter Lang, New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Oxford, Wien.

Podkasti i vebinari:

Sports Media Coverage of Women with Disabilities (2021, September 25). Women Sport International. [Dr. Becky Clark, Dunja Antunovic, Toni Bruce] <https://www.youtube.com/watch?v=wQJ9bg9LeJE&t=2s>

Research on Women's Football and Soccer (2021, December 16). Tucker Center Talks. [Nicole M. LaVoi, Dunja Antunovic] <https://www.youtube.com/watch?v=4I9RuSj-Aek> .

Dr Mirjana Dokmanović, Subotica, mirad@eunet.rs

Uloga ženskih studija u javnom zagovaranju za promenu zakona i javnih politika

Predmet ovog izlaganja je uloga ženskih studija u javnom zagovaranju za uključivanje rodne perspektive u propise i javne politike. Cilj je da predstavim značaj i mesto ženskih i rodni studija u stvaranju, širenju i razvijanju znanja i ekspertize nužnih za unapređenje legislative i javnih politika radi postizanja rodne ravnopravnosti, eliminisanja rodno zasnovane diskriminacije i poboljšanja položaja žena.

U prvom delu izlaganja dajem teoretski uvod u javno zagovaranje, lobiranje i uticanje na promenu javnih politika. Predstavljam dinamiku i korake u javnom zagovaranju (izbor teme, definisanje problema i poruke, određivanje ciljeva i ciljnih grupa, izgradnja baza podrške i savezništva, odabir strategije, mapiranje moći, resursi, mediji i kanali komunikacije) i specifičnosti feminističkog zalaganja.

U drugim delu sumiram najznačajnije rezultate zalaganja ženskih organizacija i ženskog pokreta širom sveta u uobličavanju međunarodnih standarda i politika za ženska prava koristeći znanja razvijena u ženskim studijama. Predstavljam i značaj naučnih istraživanja u okviru akademskih programa ženskih i rodni studija kao osnov za javno zagovaranje u Srbiji i dobre primere zagovaranja za ženska prava.

U trećem delu dajem primere zagovaranja iz prakse Centra za ženske studije u Subotici (1997-2004), kao i one iz sopstvenog iskustva u aktivnostima javnog zagovaranja u ovoj oblasti na nivou Ujedinjenih nacija, te na evropskom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Dr Mirjana Dokmanović je naučna saradnica u penziji Instituta društvenih nauka u Beogradu i članica institutske Studijsko istraživačke grupe za rodnu ravnopravnost i javne politike. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (1981), magistrirala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu (1996), a diplomu doktorata interdisciplinarnih rodni studija stekla u Centru za rodne studije, ACIMSI, Univerziteta u Novom Sadu (2007). Međunarodna je ekspertkinja za ljudska prava, ženska prava, rodnu ravnopravnost, rodne analize javni politika i unapređenja antidiskriminacioni politika od strane međunarodni i evropski organizacija (UNDP, UNIFEM, UNPFA, SEESAC i dr.). Zamenica je glavne i odgovorne urednice naučnog časopisa međunarodnog značaja *Temida*. Članica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije i International Association for Feminist Economics. Dobitnica je nagrade „Anđelka Milić” SeFema (2022) za doprinos unapređivanju rodne ravnopravnosti u Srbiji.

Vodila je obrazovni program Centra za ženske studije u Subotici (1997–2004) i brojne projekte za unapređivanje rodne ravnopravnosti i ekonomskog i socijalnog položaja žena. Saradnica ŽSI.

Preporučena literatura:

Bašaragin, Margareta (2023), *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.

Dokmanović, Mirjana i Jasminka Dulić (2004), *Žene i politika – U susret novom društvenom ugovoru*, Centar za ženske studije, Subotica.

Gavrić, Saša, Zorana Antonijević, Jasmina Čaušević, Maida Zagorac i Enida Čamdžić (2020), *Zalaganje, zagovaranje, lobiranje. Feministički priručnik za aktivistkinje/aktiviste i zaštitnice/zaštitnike ženskih prava u Bosni i Hercegovini*, Fondacija CURE, Sarajevo.

Milojević, Ivana (ur.) i Slobodanka Markov (ur.) (2011), *Uvod u rodne teorije*, Mediterran Publishing, Novi Sad.

Mršević, Zorica (2011), *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*, Institut društvenih nauka, Beograd.

Mršević, Zorica (1994), *Ženska prava su ljudska prava*, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Beograd.

Nikolić-Ristanović, Vesna (ur.) i Sanja Čopić (ur.) (2017), *Viktimološko društvo Srbije: 20 godina zalaganja za prava svih žrtav*, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.

Višnjic, Jelena, Milica Batričević i Ana Stevanović (2020), „Kampanje kao (mogući) instrumenti borbe protiv nasilja nad ženama u savremenoj Srbiji“, *Antropologija*, 3, 117-140.

Karapetrović, Milena (2019), „Istorija borbe za prava žena i rodnu ravnopravnost“, u: Gavrić, Saša (ur.), Amila Ždralović (ur.), Amer Tikveša (ur.) i Mirela Rožajac-Zulčić (ur.), *Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, Sarajevo Open Centre, Sarajevo, 15-37.

Dr Jasminka Dulić, Subotica, jasdulic@gmail.com

Kultura, preduzetništvo i kreativnost

Jedan od važnih aspekata trenutka u kojemu živimo je i nesigurnost – oko budućnosti rada, budućnosti ljudskih zajednica i veza koje ih čine, identiteta, socijalnih interakcija, priznavanja individualnih i kolektivnih razlika. U tom kontekstu kultura – institucionalna i neformalna, kulturna baština i kulturalni obrasci dobijaju na značaju, kao i mogućnosti njihovog kreativnog i inovativnog poticanja i promocije. Osim javnih ustanova kulture, umetnika/ca i donosioca odluka kao akteri/ke kulturne proizvodnje i promocije pojavljuju se u poslednje vreme i civilne organizacije te u kulturnoj industriji umetnici/ce i preduzetnici/ce.

Cilj izlaganja je da prikažem rezultate empirijskog sociološkog istraživanja sprovedenog (u sklopu projekta „Jačanje kapaciteta za razvoj kreativne industri-

je – Kreativna Subotic, LDA, Subotica, 2022-2023). Ispitujem relacije između kulturne participacije (kulturna potrošnja, kulturna proizvodnja i kulturna interakcija), preduzetničke orijentacije, samoprocene različitih domena kreativnosti i vrednosne orijentacije. Društveni cilj istraživanja je bio proceniti mogućnosti i potencijale povezivanja civilnog sektora, preduzetnika/ca, kulturnih ustanova i donosioca odluka na polju zaštite i promocije kulturnog nasleđa u Subotici.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 307 ispitanika/ca u Subotici putem onlajn upitnika na srpskom (N=211) i mađarskom jeziku (N=96).

Rezultati istraživanja su pokazali da se mogu prepoznati specifični obrasci kulturalne participacije, koje su povezane s određenim vrednosnim obrascima, kreativnošću i preduzetničkom orijentacijom. Žene u većoj meri nego li muškarci posećuju ustanove kulture, stavljaju objave na društvenim mrežama, čitaju knjige i gledaju TV, samoprocenjuju se da su kreativne u umetnosti i generalno kreativne, važne su im nove ideje i originalnost te smisao života nalaze u porodici i prijateljima. Muškarci se, s druge strane, u većoj meri samoprocenjuju kreativnima u nauci i matematici, te fizičkim aktivnostima i veću važnost pridaju veri i pripadnosti naciji.

Dr Jasminka Dulić je diplomirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu na Odseku za sociologiju (1991), magistrirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (2009) i doktorirala na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu (2012). Koordinatorica Centra za ženske studije u Subotici (1997–2004), tokom kojih je organizirala brojne skupove, konferencije, edukativne programe i istraživanja. Od 2004. zaposlena kao novinarka, urednica u NIU „Hrvatska riječ“, glavna i odgovorna urednica (2007–2019). Autorka je i koautorka više naučnih radova na polju sociologije i politikologije.

Preporučena literatura

Dokmanović, Mirjana i Jasminka Dulić (2004), *Žene i politika*, Centar za ženske studije, Subotica.

Dulić, Jasminka (ur.) (2023), *Fragmenti. Izbor intervjuva 2003–2022*, Hrvatska riječ, Subotica.

Pušić, Ljubinko; Božo Milošević, Srđan Šljukić i Jasminka Dulić; priredio Ljubinko Pušić (2003), *Urbana kultura: osnova održive multikulturalnosti*, Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja, Specijalističke akademske studije, Novi Sad.

2.3.2.2. Izlaganja polaznica o sopostvenim interesovanjima

U alternativnom programu insistiramo na međusobnom povezivanju polaznica u programu kako bi i nakon završenog edukativnog programa ostale povezane za neke buduće zajedničke aktivnosti. Naročito je to naglašeno s obzirom

na činjenicu da je program podjednako dostupan i onlajn, naime, da se sa nekim polaznicama srećemo samo u virtuelnom prostoru.

Za tu osnovnu namenu razmene znanja u programu, omogućeno je svakoj upisanoj polaznici da razmeni lično iskustvo i već stečeno znanje sa drugima. U ovom slučaju jedino ograničenje se ticalo četiri odabrane teme. Od ukupno upisanih 17 njih 9 je odabralo mogućnost da sa drugima deli svoja interesovanja (Tbl. 3).

Ova izlaganja su pomogla polaznicama da osmisle svoj javni nastup, uživo ili putem Zum aplikacije, i da ga prilagode svojoj ciljnoj grupi.

Takođe je program Ženskih studija dobio potvrdu da individualna izlaganja polaznica treba da budu obavezan deo izvođenja nastave. Pojedinačno aktivno učešće važno je u procesu obrazovanja, naročito feminističkog, ali i podsticanja samostalog napretka, jer znači ravnopravno uključivanje i uvažavanje svih akterki toga procesa. Uz to, odabrani tematski okvir samog Programa pokazao se aktuelnim i zanimljivim među polaznicama, što govori o uspešnosti planiranja tema.

Tbl. 3. Izlaganja polaznica „Ženske studije 2023“, Subotica, maj-juli 2023.

Br.	Ime i prezime	Tema izlaganja o ličnom interesovanju	Vreme	Napomena o temi/cilju
1.	Bruno Dronjić	Dubravka Ugrešić (1949-2023): virtuo- znost otpor(avanj)a. Raskrojavajuće rašči- njavanje obajkovljenog svijeta bajkom	24.06.2023.	Iz filozofskog ugla predstavljen doprinos D. Ugrešić.
2.	Tanja Grgić	Uspešne žene Kostolca	24.06.2023.	Koordinatorica romskog žen- skog udruže- nja: od 2018. do danas
3.	Monika Ivanović	Prilog proučavanju seksizma u hrvatsko- me j.	24.06.2023.	Na primerima iz rečnika i medija danas.
4.	Miona Kosijer	Motiv vila u romanu Ćedomir Ilić M. Usko- kovića	24.06.2023.	Dva najosnov- nija motiva: vilino kola i vilina voda.
5.	Adrijana Mari- janušić	Majke dece sa invalidi- tetom	24.06.2023.	Lične ispovesti u Subotici da- nas.

6.	Teodora Gavrilović	Prilozi za upoznavanje života i dela Anice Savić Rebac (1892–1953)	1.07.2023.	Primeri medijske prezentacije (film) u edukativne svrhe.
7.	Maja Smiljković	„Pismo upozorenja“	1.07.2023.	Kratka priča nastala na kursu „I ovo je nasilje“ (Irida, Novi Sad, 2022).
8.	Sanja Hasanović	Romkinje sa sela	1.07.2023.	Koordinatorica ženske romske organizacije u Pirotu.
9.	Jelena Zagorac	„Svetlost tame“ Marije Vrebalov Đorđević, 2022.	1.07.2023.	Život, rad i aktivizam uspešne žene sa invaliditetom.

2.3.2.3. Završni radovi polaznica

Da bi stekle uslov za pisanje završnog rada uz pomoć mentorke, potrebno je da polaznice/i prisustvuju najmanje polovini predavanja (uživo ili putem Zum aplikacije) (podaci dati u Tbl. 4).

Tbl. 4. Lista prisustva „Ženske studije 2023“ letnji semestar 2022/2023. (6.05-8.07.2023)

Br.	PREZIME	IME	6. 5.	20. 5.	27. 5.	3. 6.	10. 6.	17. 6.	24. 6.	1. 7.	8.7
1.	Dronjić	Bruno	-	+	-	+	+	-	+	+	-
2.	Gavrilović	Teodora	+	+	+	-	-	+	+	+	+
3.	Grgić	Tanja	+	-	-	+	-	-	+	+	+
4.	Filipović	Nataša	-	+	+	-	-	+	+	+	-
5.	Hasanović	Sanja	+	+	+	-	+	-	+	+	+
6.	Ivanić	Dubravka	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Ivanović	Monika	-	+	-	-	+	+	+	+	+
8.	Knežević	Klara	-	-	-	+	-	-	-	-	-
9.	Kosijer	Miona	-	-	+	-	-	+	+	+	+
10.	Marijanušić	Adrijana	+	+	+	+	-	+	+	-	+

11.	Mariknović	Jovana	-	-	+	+	-	+	+	+	+
12.	Mrkić	Dejan	-	+	+	+	+	+	+	+	+
13.	Raičević	Natalija	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14.	Rodić Bote	Nataša	+	+	-	-	+	+	+	+	-
15.	Smiljković	Maja	+	+	+	+	-	+	+	-	+
16.	Zagorac	Jelena	-	-	+	+	+	-	+	+	+

Teme završnih radova (individualni rad ili rad u timu) polaznice definišu uz pomoć mentorke. Zadatak mentorke je da usmerava tok rada, uz zahteve koji su dati u uputstvima u Ženskim studijama (**Prilog 4, Prilog 5, Prilog 6**). Fokus u mentorskom radu bio je na samostalnom istraživačkom radu i pisanju prikaza kao akademskog oblika diskursa (svi radovi se čuvaju u arhivi ŽSI u Novom Sadu i u Podružnici u Subotici).

Završni rad napisao je 12 od 17 upisanih polaznica i polaznika (Tbl. 5). Iz ponuđenih tema obuhvaćenih Programom ukupno 5 polaznica i polaznika odabralo je za završni rad temu I Znamenite žene u umetnosti. U pitanju su pregledni i/ili istraživački doprinosi individualnim umenticama i mitologiji vila. Drugoj temi - II Marginalizacija žena pripadaju završni radovi (ukupno 4) o životu, položaju i aktivizmu žena sa invaliditetom i Romkinja: dva prikaza knjiga, životna priča i beleženje svedočenja. Treća tema - III Žene u javnom prostoru obuhvata tri rada u oblasti poslovanja (biznisa) i medijskog diskursa.

Tbl 5. Podaci o završnim radovima polaznica/ka raspoređen u tri tematske celine

I ZNAMENITE ŽENE U UMETNOSTI			
Br.	Ime i prezime	Naslov rada	Mentorka
1.	Bruno Dronjić	Žene u opusu Dubravke Ugrešić	M. Bašaragin
2.	Teodora Gavrilović	Anica Savić - Rebac među nama - Prilozi za upoznavanje sa životom i delom	S. Savić
3.	Miona Kosijer	Vile u mitologiji, folkloru i savremenoj kulturi	S. Savić
4.	Dejan Mrkić	Četiri Subotičanke iz sveta sedme umetnosti	M. Bašaragin
5.	Maja Smiljković	Milica Jakovljević (Mir Jam) - novinarska karijera	S. Savić
II MARGINALIZACIJA ŽENA			
6.	Tanja Grgić	Visokobrazovane Romkinje u Vojvodini	M. Bašaragin
7.	Sanja Hasanović	Životna priča jedne romske aktivistkinje	M. Bašaragin

8.	Adrijana Marijanušić	Majke dece sa invaliditetom	M. Bašaragin
9.	Zagorac Jelena	Svetlost tame	M. Bašaragin
III ŽENE U JAVNOM PROSTORU			
10.	Nataša Filipović	Prilog proučavanju položaja i uloge žena u profesijama – iskustva Subotičaniki	M. Bašaragin
11.	Monika Ivanović	Prilog proučavanju seksizama u hrvatskome jeziku	M. Bašaragin
12.	Jovana Marinković	Žene na biznis prestolu	S. Savić

Osnovni podaci o saržaju završnih radova (abecednim redosledom prezimena polaznica i polaznika).

1. Analiza lepeze likova i primjera stava prema ženi: kao kolektivnoj pojavi, kao ulozi i kao, ovisno o primjeru, sudbinski prijelomnom ili suprijelomnom obilježju pojedinca u književno-umetničkom opusu Dubravke Ugrešić.

Bruno Dronjić je završio diplomski studij filozofije (nastavnički smjer) i hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) na Filozofskom fakultetu na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (2019). Zaposlen je kao nastavnik hrvatskoga jez. i knjiž. u osnovnim i srednjim školama u Subotici i Somboru (pri Ministarstvu znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske).

Bruno Dronjić

2. Predstavljanje dostupnih podataka iz literature o znamenitoj ženi vojvođanskog kulturnog prostora - Anici Savić Rebac (1892–1953) i preporuke za oblike edukacije mladih o nasleđu i doprinosima žena.

Teodora Gavrilović je diplomirala komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (2019) i na master studijama je istog predmeta. Članica je organizacije „ROZA – Udruženje za radna prava žena“, Zrenjanin.

Teodora Gavrilović

3. Prikaz 'vile' u originalnom obliku u mitologiji i folkloru kao i načina uspostavljanja veza između ranije i trenutne uloge koje one igraju u našoj kulturi i tradiciji.

Miona Kosijer pohađa Gimnaziju „Isidora Sekulić“ u Novom Sadu. Volonterka je u Novosadskom volonterskom servisu i Centru za omladinski rad u Novom Sadu; spisateljica.

Miona Kosijer

4. Čuvanje od zaborava doprinose četiri Subotičanke filmskoj i pozorišnoj umetnosti tokom 20. v. na osnovu sačuvanih arhivskih podataka: Katice Nađ (Kate fon Nađ) (1904-1973), Ilone Filep (1891- 1953), Gizele Vuković (1926-2015) i Mirjane Peić-Armenulić (1942).

Dejan Mrkić je zaposlen u Istorijskom arhivu Subotice. Na teme iz zavičajne istorije objavljuje članke u stručnim časopisima, *Subotičkim novinama*, zatim na internet portalu gradsubotica.co.rs i dr. Autor je sedam kratkih dokumentarnih filmova.

Dejan Mrkić

5. Analiza novinarske karijere književnice i novinarke Milice Jakovljević - Mir Jam (1887-1952) na korpusu njenih tekstova iz listova *Novosti* i *Nedeljne ilustracije*.

Maja Smiljković studira Žurnalistiku na Odseku za medijske studije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu. Dobitnica je nagrade na Međunarodnom festivalu studenata novinarstva „On the record“ za radijski prilog „Nelegalno iskopavanje arheoloških predmeta“ (2022).

Maja Smiljković

6. Prikaz knjige *Kako je muški rod od devica? Visoko obrazovnaromska elita u Vojvodini*, prir. Svenka Savić, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 2016, 451. str.

Tanja Grgić završila je Visoku poslovnu školu Čačak (Beograd, 2008). Predsednica je Udruženja „Uspešne žene Kostolca“ Kostolac (2018-), koordinatorka Romske ženske mreže Srbije (2022-), članica mreže Ujedinjene Romkinje protiv nasilja, LAG – Romacted, trenerica i edukatorka na radionicama.

Tanja Grgić

7. Beleženje sopstvene životne priče sa namerom da ukaže na elemente razizma, juvenizma i seksizma kojima je bila izložena ali i na podršku porodice (naročito majke) i prijateljica u procesu odrastanja, ličnog i profesionalnog razvoja, osnaživanja i aktivizma.

Sanja Hasanović radi kao andragoška asistentkinja, predsednica je Udruženja „Romkinje sa sela“, Pirot, članica Romske ženske mreže u Srbiji.

Sanja Hasanović

8. Iskustva prijateljica, majki dece sa invaliditetom i ukazivanje na probleme sa kojima se one suočavaju u svakodnevici (u obrazovnom i zdravstvenom sistemu).

Adrijana Marijanušić je preduzetnica, instruktorka joge i pesnikinja.

Adrijana Marijanušić

9. Prikaz knjige Marije Vrebalov Đorđević *Svetlost tame*, Novi Sad, 2022.

Jelena Zagorac stekla zvanje master komparativne književnosti na Univerzitetu u Novom Sadu, studentkinja doktorskih studija filologije. Uređuje i piše sopstveni blog „Jelena Zagorac nešto drugačije“.

Jelena Zagorac

10. Prikupljanje i analiza iskustva Subotičanki o profesionalnom životu i radu na primeru četiri uspešne žene: sportistkinje, lokalne političarke, automehaničarke i policajke u Subotici, na osnovu polustrukturiranih intervjua (maj-jun 2023).

Nataša Filipović je stekla zvanje vaspitača za decu sa posebnim potrebama na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Subotici (2009). Radi kao novinarka na portalu *Subotica danas*.

Nataša Filipović

11. Rasvetljavanje oblika seksizma u hrvatsko-me jeziku kojima smo danas svakodnevno okruženi, na primeru rečničke građe i iz medija, a sa predlozima promene postojećeg stanja i diskriminišuće prakse.

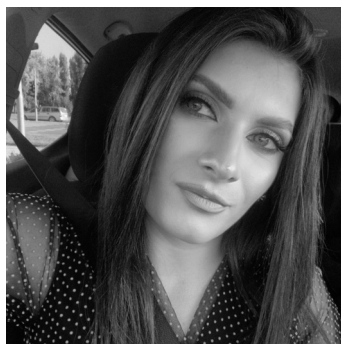
Monika Ivanović je stekla zvanje magistricice educ. phil. et mag. educ. philol. croat. na Filozofskom fakultetu na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (2018). Radi kao nastavnica za hrvatski jez. i knjiž. u osnovnim i srednjim školama u Subotici i Đurđinu (pri Ministarstvu znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske).

Monika Ivanović

12. Skreće pažnju na društvene mreže i internet (Fejsbuk, Instagram, Jutub) kao prostor koji ženama donosi priliku za kreiranje sopstevnog biznisa, a samim tim finansijske nezavisnosti, uspeha i višeg društvenog statusa.

Jovana Marinković je absolventkinja Žurnalistike na Odseku za medijske studije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Završila školu glume „Prvi koraci“ u klasi Ivana Jevtovića, Andreja Šepetovskog i Igora Đorđevića (2021).

Jovana Marinković

Kroz proces pripreme i izrade završnih radova sa mentorkama, polaznice i polaznici ovladale su veštinom izrade naučnog teksta: naučile su kako da odaberu temu završnog rada, odgovarajuću literaturu, da naprave sažetak i formiraju sam tekst (rada ili prikaza) prateći uputsvo za tehničko uređenje i metodologiju u ženskim i rodnim studijama. Na taj način osposobile su se za dalja samostalna, timska ili rukovođena istraživanja.

Pojedinačni radovi čine značajan doprinos ukupnom znanju o ženama, ženskom iskustvu, doprinosima društvu i aktivizmu, ne samo iz Subotice. To je u skladu sa osnovnim principom ženskih studija i ženskog pokreta kod nas i u svetu.

Ne manje važno je da ovi radovi čine opipljivi rezultat obrazovnog programa Ženskih studija u odnosu na same ŽSI, polaznice, saradnice i predavačice kao i naučnu i subotičku širu javnost.

Primer praznog sertifikata

2.4.3. Završni događaj: dodela sertifikata

Dodela sertifikata podrazumeva javni događaj u kojem polaznice/i javno obrazlažu osnovni sadržaj završnih radova, uz navođenje moguće praktične primene rezultata (8. jula 2023) u prostoru Savremne galerije Subotica (Park Rajhla Ferenc 5).

Uručenje sertifikata, Savremena galerija Subotica, 8. jul 2023.

M. Kosijer, J. Marinković, S. Savić, T. Gavrilović, M. Bašaragin (N. Sad, 7. jul 2023)

2.4.3.1 Evaluacija programa

Anonimna evaluacija programa pokazala je sledeće odgovore na 3 postavljena pitanja (**Prilog 7**).

1. Da li su predavanja u programu Ženskih studija ispunile tvoja očekivanja? Opiši na koji način?

- *Svako predavanje je bilo posvećeno sjajnim ženama koje su menjale istoriju. Do sada nisam ni znala da ima tako puno žena koje su se borile za svoja prava.*

- *Sve više sam odlučna da je aktivizam moja suštinska potreba i misija. ŽS su to potvrdile.*

- *Prioritet mi je bila metodologija, dobila sam upućivanje u metod životne priče, to mi je od posebnog značaja.*

- *Svakako da jesu, pogotovo su me oduševile teme o kojima sam zaista malo znala, poput „Blagoslovi i kletve u romskoj kulturi“.*

- *Raznovrsne teme i predavačice koje nisam očekivala, ali su definitivno korisne oblasti.*

- *Na način da sam naučila nove stvari, osvjestila neke društvene probleme i upoznala nove ljude.*

- Naučila sam puno toga novog iz svih oblasti, a posebno sam se zainteresovala za teme iz oblasti invalidnosti.

- Saznala sam puno o Romkinjama na adekvatan način, predavanja su bila jasna kao i stručne predavačice.

2. Šta je bilo najkorisnije od predavanja koja si slušala (možete zaokružiti više od jednog izbora)? Obrazloži svoj izbor?

- Svako predavanje je jako značajno posebno za žene koje su aktiviskinje i feminiskinje u borbi za prava žena.

- Nisam znala mnoge elemente iz istraživanja koja su bila predstavljena, naučila sam i mogu pričati o tim temama.

- Kroz ova predavanja sam naučila mnoštvo toga o položaju žene u Subotici, a kroz Dunjino predavanje sam naučila mnoštvo problema sa kojima se žene u sportu susreću.

- Volim da istražujem biografije zaboravljenih žena, učim o drugim kulturama, predavačice su sobom nosile neku blagost.

- Smatram da je zaista svaka tema bila manje ili više korisna, pitanje je bilo samo na koji način su teme bile obrazložene i koliko su mene kao individuu zainteresovale.

- Sva su bila podjednako interesantna.

- Predavanja su mi otvorila vidike o kojima ranije nisam mislila

- Sva predavanja su bila veoma interesantna, edukativna i inspirativna.

5. Iz koje oblasti Ženskih studija bi volela da proširiš znanje, nakon osnovnog, a stečenog u ovom programu?

- Posebno sam zainteresovana za rad i istraživanje koje je sprovela prof. Svenka Savić i Škola Romologije.

- Uloga ženskih studija u javnom zagovaranju za promenu zakona i javnih politika i romske umetnice.

- Feministička teorija invalidnosti, znamenite žene.

- Iz oblasti sporta, pošto se i sama bavim istim i zaista mi je bilo interesantno da slušam o poziciji uspešnih žena u ovom svetu.

- I dalje iz istorije i teorije pokreta.

- Pre se nisam susretala sa informacijama o romskoj kulturi, a mislim da su veoma bitne za međusobno razumevanje.

- Naučila sam mnogo, dobila želju da radim još više i da se borim za prava žena.

- Rodno osjetljiv jezik, aktivizam.

Doprinos tokom trajanja edukativnog programa je da je oformljena zajednička grupa koja se međusobno dobro razume i može nastaviti saradnju u budućnosti, uz povezivanje sa grupom polaznica ranijih generacija i tako oformiti značajnu aktivističku grupu u ovom gradu.

3.0. MEDIJSKA PREZENTACIJA ŽENSKIH STUDIJE U SUBOTICI: maj-jul 2023.

Medijska reprezentacija Ženskih studija ima tri oblika.

1. Medijsko praćenje programa – najava susreta i vest o dogođenim na sajtu ŽSI i preko društvenih mreža (Fejsbuk, Instagram, Ženska posla i dr.).

2. Video zapis „Ženske studije 2023“ koji dokumentuje alternativni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija treće generacije polaznica u Subotici.⁵ Zamišljen je kao izjave onih koje su u procesu neposredno učestvovali: predavačice i polaznice. Dostupan je na: <https://www.dailymotion.com/video/x8mmp4d>.

3. Tokom trajanja programa Ženskih studija ostvarena je veoma uspešna saradnja sa medijima, lokalnim i regionalnim, gde su susreti i predavanja redovno najavljivani.

.....
5 Linkovi do video zapisa o prvom i drugom ciklusu Ženskih studija u Subotici 2022:

<https://www.dailymotion.com/video/k6ciChUt1RcNcgyl0m>

<https://www.dailymotion.com/video/k6ZfB3q2lY2onPyCE8N>

4.0. ZAKLJUČCI

1. Pokazalo se da za tematsku celinu „Marginalizacija žena“ koju smo uveli u ovom ciklusu postoji veliko interesovanje i potreba jer kreiramo (javni) prostor u kom afirmišemo glas žena sa malo ili nimalo društvene moći, kakve su žene sa invaliditetom i Romkinje, i na taj način edukujemo i polaznice i širu javnost.
2. Tokom tri ciklusa ŽS u Subotici ukupno je 31 osoba stekla sertifikat što sada već čini veliki potencijal za širenje novih (sa)znanja drugima, ali i za istraživačke, publicističke i aktivističke poduhvate u budućnosti, kako u lokalnoj sredini, tako i šire.
3. Dve polaznice prvog ciklusa Ženskih studija: Tatjana Kiš Čegar, Maja Rakočević Cvijanov u drugom i trećem ciklusu imaju ulogu predavačica. Dejan Mrkić je u trećem ciklusu imao ulogu polaznika i predavača. ŽS su, dakle, prostor gde se kontinuirano i paralelno isprepliću različiti procesi nastanka znanja za sebe i druge i (samo)obrazovanje u oblasti ženskih i rodnih studija.
4. Proširile smo saradnju sa pojedinkama uključenim u program: predavačicama i polaznicama, NGO organizacijama („Iz kruga ...Vojvodina“, Novi Sad, EWL), institucijama u Subotici (Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika), lokalnim medijima (portal *Subotica danas*, RTV Yu Eco).
5. Značajna je ostvarena poveznica sa istorijatom ŽS u Subotici, i u mreži ženskih studija u Vojvodini i regionu, o čemu svedoči publikacija *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici* (M. Bašaragin, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2023).
6. Obrazovni program ŽS ima aktivističku dimenziju i primenu. Predavačica Maje Rakočević Cvijanov zalaže se za obnovu oštećenog rada vajarke Ane Bešlić (ispred Dečjeg dispanzera 1999) ali i da se u javni prostor Grada obogati autoportretom vajarke i drugim radovima.

Ana Bešlić „Grupa“ 1965. (Dežiji dispanzer, Subotica, uništeno)
Foto: dokumentacija ŽSI

Predavačica Vriktorija Aladžić u povodu Dana secesije u Subotici organizovala je šetnju „Od pločnika do budoara - stazama žena na prekretnici 19. u 20. vek“ (10.06 2023), a motivisana održanim predavanjem na ŽS.⁶

Najamna palata Jovana Dimitrijevića, Korzo 6 , Subotica
Foto: dokumentacija ŽSI

.....
6 Tokom šetnje više od 200 osoba upoznale su se sa arhitektonskim zdanjima Subotica koje su povezane sa sudbinama Subotičanki na prelazu 19 i 20. veka: sluškinjama, ženama u prostituciji, gazdaricama, i svim ženskim osobama koje su ostavile traga u subotičkoj istoriji, ili čija je sudbina zabeležena u sačuvaov arhivskoj građi.

7. Ženske studije kao mlada interdisciplina u odnosu na do sada kanonizovane monodiscipline (srbistika, psihologija, istorija i sl.) kod nas treba da vode računa o dostignućima naših prethodnica, da svedoče i beleže (nekadašnju) stvarnost i na tome temelje sopstveno pozicioniranje u sadašnjici i perspektivu u budućnosti.

Da bismo se sećale i imale nasleđe potreban je pojedinačni i kolektivni angažman nas samih.

5.0 PREPORUKE

Za buduće uspešno ostvarivanje programa ŽS u Subotici, ali i Vojvodini, Srbiji i regionu, na osnovu ostvarenog programa ovde, dajem sledeće preporuke:

1. Sarađivati sa ženskim organizacijama i inicijativama lokalno i regionalno.
2. Odabirati tematski krug na osnovu anketa i evaluacija potencijalnih predavačica i polaznica, a u skladu sa lokalnim potrebama.
3. Afirmisati literaturu iz oblasti ženskih i rodnih studija na BCGHS jezicima.
4. Podsticati aktivizam polaznica koliko i naučnu delatnost (pisanje prikaza knjiga, samostalnih kritičkih radova i pojedinih delova, kao što je sažetak ili lista literature sl.).
6. Poštovati osnovne feminističke principe (solidarnosti, sestrinstva, saradnje, međusobnog uvažavanja i dr. i negovati individualni pristup prema svakoj polaznici) u nastavi.
7. Čuvati sećanje na značajne datume za žensku istoriju obeležavanjem, lokalno, regionalno i u odnosu na svet.
8. Omogućiti dostupnost programa ŽS svima bez obzira na pol, rod, jezik, veru, nacionalnost, klasu, rasu, zdravstveno i materijalno stanje, obrazovanje i sl. i omogućiti javnost i transparentnost programa ŽS.
10. Posebno sarađivati sa medijima kako bi program ŽS dobio na afirmaciji i popularizaciji i povezivati ga sa arhivskim pohranjivanjem u novu medijsku formu – video zapis.

6.0. PRILOZI

Prilog 1: Spisak izdanja Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI) Novi Sad: 2000-2023. (samostalno ili u saradnji sa drugima)

1. Savić, Svenka (2000), **Vera Šosberger (1927-1972)**, Futura publikacije i ŽSI, N.Sad.
2. Savić, Svenka ur. (2001), **Vojvođanke (1917 – 1931): životne priče**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
3. Savić, Svenka, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović et al (2001), **Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad
4. Svenka Savić, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović (2002), **Romani Women**, Futura publikacije, Novi Sad.
5. Kestli, Elizabet (2002), **Žene sa Kosova: životne priče Albanski**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
6. Savić, Svenka Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović (2002), **Romnija**, Futura publikacije, Novi Sad.
7. Stojaković, Gordana (2002), **NEDA: jedna biografija**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
8. Ferkova, Antonija, Jarmila Hodoličova, Anna Jaškova i Veronika Mitro ur. (2003), **Slovenky: životne pribehy Sloveniek vo Vojvodine**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad (Prošireno izdanje 2015).
9. Tot, Marija i Veronika Mitro sa saradnicama (2003), **Рускині: животни приповедки**, Futura publikacije ŽSI, Novi Sad.
10. Savić, Svenka i Veronika Mitro (2004), **Životne priče mladih Romkinja** u: Zbornik istraživačkih radova studenata Roma, ur. Milena Mihajlović, Centar za interaktivnu pedagogiju, Beograd, 77-105.
11. Vasić, Vera, ur. **Pusti „Ventil“ Radija 021**, Futura publiakcije, Novi Sad.
12. Mitro, Veronika i sar. **Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini**, Futura publiakcije, Novi Sad
13. Savić, Svenka (2006), **Woman's Identities in Vojvodina: 1920-1930**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
14. Savić, Svenka ur. (2007a), **Romkinje2**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
15. Savić, Svenka ur. (2007b), **Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
16. Savić, Svenka i Veronika Mitro ur. (2006), **Vajdasági Magyar nők élettörténetei**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
17. Jankov, Edita (2006), **Jevrejke: Životne priče žena iz Vojvodine**, ŽSI Jevrejska opština, Novi Sad.

18. Savić, Svenka ur. (2008), **Jelica Rajačić Čapaković**, Futura publikacije Zavod za ravnopravnost polova i ŽSI, Novi Sad.
19. Savić, Svenka Veronika Mitro, Sara Savić, Marijana Čanak (2008), **Životne priče žena – 'A što ću ti ja jedna pričat...'**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
20. Bracić, Milica, Milica Mima Ružičić-Novaković i Svenka Savić (2009), **Životne priče žena sa invaliditetom u Vojvodini**, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
21. Simin Bošan, Magda i Nevena Simin (2009), **Zašto su ćutale: majka i ćerka o istom ratu**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
22. Spariousu Laura i Svenka Savić ur. (2011), **Životne priče žena u Vojvodini - Rumunke (1921-1974)**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
23. Savić, Svenka (2013), **Iskustva mentorskog programa sa učenicima: višestruko podzastupljene grupe**, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad.
24. Savić, Svenka, Vesna Šijački, Katarina Krajnović (2014), **Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003-20013): životne priče nagrađenih**, Zavod za ravnopravnost polova i ŽSI, Novi Sad.
25. Savić, Svenka (2014), ACIMSI Centar za rodne studije na UNS: deset godina posle (izveštaj o radu u školskoj 2013-2014.).
26. Savić, Svenka (2015), **Profesorke Univerziteta u Novom Sadu**, Novi Sad, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
27. Savić, Svenka (2016), **Kako je muški rod od devica? Visokoobrazovana romska ženska elita u Vojvodini**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
28. Ružičić Novković, Milica Mima (2017), **Izboriti se za izbor: životna priča Gordane Rajkov**, Centar Živeti uspravno; Centar za samostalni život sa invaliditetom Srbije, Futura publikacije, ŽSI, Novi Sad.
29. Savić, Svenka (2017), **Doprinos izgradnji mira protestantskih sveštenica u Vojvodini**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
30. Savić, Svenka (2018), **Erika Marjaš**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
31. Savić, Svenka (2019), **Žarko Milenković i Mirjana Matić**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
32. Antonić, Ivana (2020), **Svenka Savc: između baletske i jezičke igre**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
33. Bašaragin, Margareta (2020), **Znamenite žene Subotice**. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad
34. Bašaragin, Margareta (2021), **Sonja Licht**. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad
35. Bašaragin, Margareta (2021), **Starost u vremenu i prostoru: Šta starije žene (ne) mogu u Srbiji danas**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad
36. Savić, Svenka; Bašaragin, Margareta (2021). **Prilog istoriji ženskih studija u Novom Sadu: vreme promene (2020-2021)**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
37. Bašaragin, Margareta (2021), **Antifašistkinje Subotice**. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

38. Bašaragin, Margareta i Svenka Savić (2022), **Ženske studije posle 25 godina u Subotici**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad
39. Bašaragin, Margareta (2022), **Ženske studije u Subotici**, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad
40. Bašaragin, Margareta ur. (2023), **Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici**, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.

6.2. Prilog 2: Konkurs za Ženske studije u Subotici: maj-juli 2023.

ŽENSKÉ STUDIJE U SUBOTICI

UPIS U TREĆU GENERACIJU

Udruženje „Ženske studije i istraživanja” (podružnica u Subotici), raspisuje konkurs za upis u treću generaciju polaznica i polaznika.

Prijavlivanje do 6. maja 2023. na mejl: margareta.basaragin@gmail.com. 069 11 62 803.

Program obuhvata 3 tematske oblasti:

I Znamenite žene u umetnosti II Marginalizacija žena III Žene u javnom prostoru

Ukupno 32 časa nastave (subotom: 6. maja - juli 2023), uživo i/ili onlajn, a dobijanje sertifikata podrazumeva pisanje završnog rada uz pomoć mentorke.

Nastava obuhvata sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodni studija, povezano sa lokalnim aktivnostima i istraživanjima, a fokus je na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice.

Više o prvoj i drugoj generaciji Ženskih studija u Subotici u brošurama čije smo naslovnice dali ovde na stranicama 10 i 11:

(<http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/405-brosura-zenske-studije-posle-25-godina-u-subotici>

http://www.zenskestudije.org.rs/images/publikacije/S_SU_jesen_2022_broua.pdf)

Linkovi do video zapisa o prvom i drugom ciklusu Ženskih studija u Subotici 2022:

<https://www.dailymotion.com/video/k6ciChUt1RcNcgyl0m>

<https://www.dailymotion.com/video/k6ZfB3q2lY2onPyCE8N>

6.3. Prilog 3: Spisak podeljene literature

Obavezna literatura

Bašaragin, Margareta (2020), *Znamenite Jevrejke Subotice*. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Jevrejke-Suboticanke-objedinjeno.pdf>

Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Sonja Licht: životna priča*. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/sonja_licht.pdf

Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Starost u vremenu i prostoru*. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/starost_i_rod_u_vremenu_i_prostoru.pdf

Bašaragin, Margareta (2021), *Antifašitkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*. Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad. http://www.zenskestudije.org.rs/images//Antifa-za_biblioteku.pdf

Savić, Svenka ur. (2001), *Vojvođanke (1917 – 1931): životne priče*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Savić, Svenka ur. (2007b), *Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919-1955)*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad

Savić, Svenka i sar. (2009), *Jezik i rod*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/rod_i_jezik.pdf

Savić, Svenka (priř.) (2015). *Profesorke Univerziteta u Novom Sadu: životne priče*. Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/profesorke_uns.pdf

Savić, Svenka Veronika Mitro, Sara Savić, Marijana Čanak (2008), *Životne priče žena – ‘A što ću ti ja jedna pričat...’*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/a_sto_cu_ti_ja_jadna_pricat.pdf

Savić, Svenka i Veronika Mitro ur. (2006), *Vajdasági Magyar nők élettörténete*, Fut. publikacije i ŽSI, N. Sad. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/vajdasagi_mayar_nok.pdf

Savić, Svenka; Stevanović, Marjana (2019). *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/vodic_za_rodno_osetljiv_jezik.pdf

Izborna literatura

Anotnić, Ivana (2020), *Svenka Savć: između baletske i jezičke igre*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Bašaragin, Margareta (2013), „TV reklama kao ogledalo stereotipne mizoginije – kritička analiza reklamnog TV diskursa iz rodne perspektive”, u: Valić Nedeljković, Dubravka, Pralica, Dejan (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 281–292.

Bašaragin, Margareta (2014), „Seksizam u antiejdz novinskim oglasima – šta nam obećavaju”, u: Valić Nedeljković, Dubravka, Pralica, Dejan (ur.), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene*. Medijska istraživanja – Zbornik 6, Filozofski fakultet, Novi Sad, 28–37.

Đorđić, Višnja, Marijana Brkljač i Marijana Pajvančić (2011), *Položaj žena u sportu*, Centar za podršku ženama iz Kikinde, Kikinda i Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu, Novi Sad.

Đorđić, Višnja i dr. (2013), *Izveštavanje o sportu: uvođenje rodne dimenzije*, Centar za podršku ženama iz Kikinde, Kikinda.

Čanak, Marijana (2008), „Sećanja žena: elementi literarnosti i pokušaj žanrovskog određenja“, u: Svenka Savić, Veronika Mitro, Sara Savić, Marijana Čanak ur. (2008), *Životne priče žena „A šta ću ti ja jedna pričat...“*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 12-16.

Čanak, Marijana (ur.) (2022), *Sećanja na detinjstvo: odrastanje žena s invaliditetom*, „Iz kruga... Vojvodina“, Novi Sad.

Jelić, Željka (2022), *Znamenite žene Subotice: Jelka Asić (1922-1979) pozorišna umetnica*, završni rad (Ženske studije u Subotici), ŽSI, Novi Sad, Subotica (mentorke Svenka Savić i Margareta Bašaragin).

Kojić Mladenov, Sanja (2020), *Skok i zaron*, PROARTOG, Beograd.

Milojević, Ivana i Slobodanka Markov (2011), *Uvod u rodne teorije*, Centar za rodne studije, ACIMSI, UNS i Mediterran Publishing, Novi Sad.

Reinharz, Shulamit & Lynn Davidman (1992), *Feminist methods in social research*, Oxford University Press, New York, Oxford.

Mitro, Veronika (2012), „Jedan primer analize teksta: odnos sadržaja o sebi i sadržaja o drugima u životnoj priči“, *Prilozi proučavanju jezika*, 43, 193-213.

Savić, Svenka (1999), *Feministička teologija*, Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka (2016), *Kako je muški rod od devica? Visokoobrazovana romska ženska elita u Vojvodini*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Svenka Savić i Milana Grbić (2008), *Akademskim obrazovanjem do romske elite*, Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka (ur.) (2007), *Romkinje2*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Savić, Svenka i Veronika Mitro (2007), *Škola romologije*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Savić, Svenka, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović et al (2001), *Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Savić, Svenka (2017), *Doprinos izgradnji mira protestantskih sveštenica u Vojvodini*, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad.

Savić, Svenka (2018), *Erika Marjaš*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Savić, Svenka (2019), *Žarko Milenković i Mirjana Matić*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Muzej Matice Srpske (1893), Statut o prostituciji, preštampano Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

6.4. Prilog 4: Uputstvo za tehničku pripremu završnog rada

UPUTSTVO ZA TEHNIČKU PRIPREMU TEKSTA

Tekst pisati rodno osjetljivim jezikom (ROJ), ne duže od 30 stranica.

PISATI U PRVOM LICU.

Font

Svi tekstovi treba da budu kucani fontom Times New Roman, 12, prored 1,5; pisani na srpskom jeziku, latinicom ili ćirilicom.

Strana imena autora/ki koji se pominju u tekstu transkribovati, a prilikom prvog pominjanja ispisujemo u zagradi originalnim jezikom i pismom. Pojedine reči i izrazi mogu biti, iz naučno-stručnih potreba, pisani na originalnom jeziku i pismu. Svi citati na srpskom jeziku sa nekog drugog jezika, a koji su prevod autorke teksta, naznačiti izrazom u zagradi (u prevodu autorke).

Pravopis srpskoga jezika (Pešikan, Jerković, Pižurica, 2010) primeniti u tekstovima.

Zaglavlje

1. Ime i prezime: ime kurent, prezime verzal, na početku rada u levom bloku, sa afilijacijom.

2. Ime rada, font 12, verzal

Sažetak

Način pisanja: SAŽETAK; po strukturi preslikan tekst rada i sadrži uvod, precizno određen cilj rada, sažeto definisane postupke i metode, rezultate rada i zaključak. Sažetak ne treba da bude duži od 300 reči, prored 1.0, font 10.

Posle Sažetka slede ključne reči (način pisanja: KLJUČNE REČI:); do 10 reči i pojmova, redosledom abecednim (odnosno azbučnim); prored 1.0, font 10.

TEKST RADA: struktura i literatura

Segmentiran je u pojedine delove: 1.0. Uvod, 2.0. Cilj, 3.0. Metod, 4.0. Rezultati, 5.0. Zaključak, 6.0. Literatura, 7.0. Prilozi (videti detalje u Tekst sažetka).

Naslovi poglavlja su centrirani i boldirani. Potpoglavlja su boldirana i pišu se na početku reda bez uvlačenja teksta.

Primer:

4.0 Rezultati istraživanja

4.1 Kvantitativni rezultati

4.2 Funkcije govorenja uglas i prekidanja

Unutar teksta pozivanje na radove pojedinih autora/ki treba da bude navo-

đeno na sledeći način: prezime autora/ke, godina izdanja, dvotačka i strana u zagradi):

(Savić 2001: 17); (Duhaček 2009: 57).

U popisu literature na kraju teksta, ako je reč o monografskoj publikaciji, navodi se prezime/na i puna ime/na autora/ke, godina, naslov teksta, mesto, izdavač:

Gros, Elizabet (2005), *Promenljiva tela: ka telesnom feminizmu*, Centar za ženske studije, Beograd.

Ukoliko je više od 3 autor/ki, pisati prezime i ime prve, uz odrednicu et al. (ili skraćeno: i dr.).

U popisu literature, ako je reč o serijskoj publikaciji, navodi se prezime i ime autora/ke, godina, naslov teksta pod navodima, ime serijske publikacije, broj sveske ili toma, strane na kojoj se tekst nalazi (svaki element odvojen zapetama):

Savić, Svenka (1995), „Jezik i pol (II)”, *Ženske studije*, br. 2/3, Centar za ženske studije, Beograd, 228–244.

Ukoliko je više tekstova iste autora/ke, ređajamo ih hronološkim redosledom, a ako je u istoj godini više tekstova onda uz godinu stavljamo malo slovo abecede/azbuke:

Savić, Svenka et al. (2007a), *Romkinje 2: životne priče Romkinja u Srbiji*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Savić, Svenka et al. (2007b), *Hrvatice, Bunjevke, Šokice: životne priče*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Tekstovi dostupni onlajn u popisu literature se navode na sledeći način:

Monografske publikacije: Prezime i ime autor/ke, naslov, internet adresa s koje je tekst preuzet, datum preuzimanja.

Primer: Stephens, James. *Irish Fairy Tales*.

<<http://www.surlalunefairyrels.com/books/ireland/jamesstephens.html>. 2. 9. 2010.

Periodična publikacija: Ime i prezime autora/ke, naslov teksta pod navodima, naslov periodične publikacije kurzivom (italikom), broj i datum publikacije (samo ako nije sadržana u internet adresi), internet adresa, datum preuzimanja:.

Opačić, Zorana. „Odrastanje u multikulturalnim sredinama u srpskoj književnosti za decu i mlade”. *Detinjstvo*

<http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/Detinjstvo/XXXV_4/index_html?stdlang=ba_rs> 2. 9. 2010.

Ako je knjiga zbornik radova sa naučnog skupa ili posvećen jednoj temi kao autor, tj. autorka navodi se priređivač ili priređivačica tog dela, te dodajemo “ur.” ako je urednik/ca ili “prii.” ako je priređivač/ica ili “ed.” (“editor”) ako je knjiga pisana na stranom jeziku.

Đurković, Mišo (ur.) (2007), *Srbija 2000–2006: država, društvo, privreda*, Institut za evropske studije, Beograd.

U popisu literature bibliografske jedinice ređamo azbučnim redosledom prezimena autora i autorki (ako je tekst na ćirilici) ili abecednim redom (ako je tekst na latinici). Dopunski kriterijum je godina izdanja.

Ukoliko tekst ima Priloge, unutar priloga odrediti sadržinu: Prilog 1 (dati naslov priloga); Prilog 2 (dati naslov priloga). U priloge uvrstiti sve ono što su dodatne potvrde istraživaćkim rezultatima ili dokumentaciji: anketni list, upitnik, tabele, grafikoni i sl.

Grafikoni, prikazi, slike i ilustracije moraju biti u okvirima standardnih margina i moraju biti potpisani i oznaćeni brojevima (npr. *Grafikon br.1. Źene kao objekti u tekstovima*), kao i u crno-beloi boji.

Rezime (Summary)

Posle popisa literature sledi rezime na stranom (engleskom) jeziku. Sadrži: ime i prezime autor/ke, naslov rada, tekst rezimea koji je po strukturi slićan Sažetku na početku rada, sadrži cilj rada, sažeto definisane postupke i metode, rezultate rada i zaključak (poželjno i preporuku za dalji rad). Rezime mođe biti širi od Sažetka i dosezati do 10% ukupnog obima rada. Posle Rezimea slede ključne reći.

Font Times New Roman, velićina slova 10. Ključne reći: navesti najviše 10 reći.

6.5. Prilog 5: Uputstvo za pisanje sažetka završnog rada

Svenka Savić

Tekst Sažetka

Većina naućnih ćasopisa danas ima ustaljenu šemu za pisanje tekstova. Jedno od pravila je da se na samom početku nalazi **sažetak** onoga što se u tekstu nalazi. Smisao Sažetka je da posluži ćitateljka i ćitaocima u odluci da li tekst da ćitaju u celini, ili ne. Zato je potrebno da empatišemo sa potencijalnim auditorijumom (stavimo se u njihovu poziciju) i procenimo šta bi iz te druge perspektive njima bilo od koristi da proćitaju u sažetom obliku. Sposobnost pisanja sažetka se stiće vežbanjem.

Svaki sažetak treba da sadrži delove koje ima tekst: *uvod, cilj, metod, rezultati, (diskusija), zaključak, ključne reći*. Osnovana je segmentacija naućnog teksta.

1.0. Uvod sadrži osnovne kontekstualne elemente koji pomađu ćitaocima teksta da razumeju cilj rada i ostale delove, jer je svaki tekst ideološki uklopljen u disciplinu, društveno-politićki ili istorijski kontekst. Svuda gde je to moguće jasno pokazati kojoj teorijskoj opciji pripada rad.

2.0. Cilj rada jasno izdvojiti u tekstu, kako bi auditorijum mogao proceniti uspešnost istraživanja saopštenog u tekstu u zavisnosti od cilja autorkke.

3.0. Metod sadrži osnovne podatke o korpusu podataka, ispitanicama, naći-

nu analize podataka. Cilj je u vezi sa načinom na koji se odabira metod istraživanja, ostvaruje diskusija i izlažu rezultati.

4.0. Rezultati se nabrajaju redosledom analiziranja u tekstu.

5.0. Zaključak je u neposrednoj vezi sa ciljem i najčešće njime počinje («Cilj rada je bio da...«). Nabrajaju se rezultati i daju preporuke za dalji rad.

6.0. Literatura se piše ABC redosledom autor/ki (videti Uputstvo za pisanje teksta semi)

7.0. Prilozi obuhvataju empirijski materijal za koji autorka procenjuje da može koristiti u razumevanju delova teksta (tabele, grafikoni, intervjui, ankete, upitnici i sl.).

Ključne reči se izlažu ABC redosledom, ne više od 10, one pomažu da se shvati u koju (interd)disciplinu treba rad kategorisati, koja je osnovna terminologija koja signalizira teorijski pristup.

Seminarski, master, doktorski rad na rodnim studijama pišemo u prvom licu, rodno osetljivim jezikom (ROJ), uz korišćenje sintaksičkih oblika sažimanja rečenica teksta, izbegavanja digresija, korišćenja minimalnog broja napomena (fusnota).

Ukratko, kada naučimo da sastavimo sažetak teksta (knjige) dobijamo moćno sredstvo vladanja naučnim jezikom u interdisciplinarnom području rodnih studija, koje, zatim, primenjujemo i u čitanju tekstova drugih autorki. Ukratko, stičemo sposobnost da odvajamo bitno od nebitnog i da bitno saopštavamo svedenim jezičkim izrazom u kontinuiranom tekstu (izbegavajući digresije).

6.6. Prilog 6: Uputstvo za pisanje prikaza knjiga

PISANJE PRIKAZA KNJIGA

Prikaz knjige je jedan od tipova teksta koji se mora savladati. Pisanje prikaza je samo jedno od umeća koje se uči i usavršava. U prikazu je osoba koja prikazuje u nadmoći nad autorom/kom dela koje se prikazuje. U tom smislu možemo govoriti o statusno neravnopravnom odnosu autora/ke i prikazivača/ice. Otuda je važna već prva informacija da se prikazi mogu pisati na različite načine u zavisnosti od discipline, tipa knjige (monografije, skup članaka sa nekog skupa, zbornici radova koji u kontinuitetu izlaze, na primer, časopis *Ženske studije* u Beogradu), zatim od tipa novina, časopisa ili knjige u kojem je prikaz objavljen. Posebnu dimenziju prikaza čini podatak da je knjiga pisana u originalu na nekom drugom jeziku i da se na našem jeziku prikazuje za ovu sredinu (što od prikazivača/ice iziskuje i znanje o prevodu termina na naš jezik i mnoge druge stvari vezane za problematiku prevođenja).

Pojedine naučne discipline su razvile određena pravila za pisanje prikaza (o čemu se može doznati, najčešće, iz podataka napisanih na poleđini časopisa),

isto tako i pojedini časopisi, naročito svetski imaju određeni tip slova kojima se pišu naslov, poglavlja i drugi odeljci u tekstu. Pravila se, dakle, odnose na način pisanja ili dužinu prikaza. Neki časopisi, na primer, nemaju rubriku prikaza, drugi ograničavaju dužinu samo na dve kucane stranice, neki prave razliku između kratkih prikaza i dužih koji su onda detaljnije raspravljane o jednom pitanju (tzv. pregledni prikazi, na primer, prikaz knjige Skinera koju je u časopisu *Language* dao tada mladi Noam Čomski 1959, kojim je urnisao velikog, i tada nedodirljivog, velikana američke psihologije Skinera).

Postoji ipak opšta forma prikaza na osnovu kojeg znamo da je to upravo taj tip teksta.

1. Na samom početku se daju podaci o knjizi koja se prikazuje u izdvojenom pasusu, najčešće drugačijim slovima pisano da ukaže da se radi o posebnom tekstualnom tipu:

Svenka Savić (1993), Diskurs analiza, Filozofski fakultet, Futura publikacije, Novi Sad, 235str.

Daju se svi relevantni podaci o knjizi: ime i prezime autora/ke, naziv knjige, ako ima podnaslov onda i on, izdavač, mesto izdanja, broj stranica, ako ima dodatka, kao što su slike, tabele i sl., što može biti i drugačije paginirano, onda i to tako navesti.

Ukoliko knjiga ima više autora/ki, na primer do tri autora/ki, navode se puna imena i prezimena svih, ukoliko ima više, navodi se prvi/a autor/ka i dodaje *et al.* (= i dr.).

Ako je knjiga koju prikazujete na stranom jeziku objavljena, onda sve u originalu navesti, naslov knjige u zagradi na našem jeziku, ukoliko pravila časopisa za koji pišete ne nalaže drugačije.

2. Sledi tekst prikaza koji ima: uvod (ili kontekstuiranje knjige u vremenu, prostoru, trenutku političkom, ekonomskom, društvenom i sl.), zatim sadržaj (ili ono zbog čega je knjiga pisana), pa procena/kritički ugao autora/ke prikaza o knjizi i preporuka knjige kome može biti od koristi.

2.1. Cilj svakog prikaza je da prikaže (zato se i zove tako) potencijalnim čitaocima dovoljno informacija od kojih bi oni pošli u daljem pristupu knjizi, autoru/ki, temi... Zato je jedan od načina uvođenja u knjigu, ili kontekstuiranja, upravo nekoliko podataka o autoru/ima. Ako je ona iz strane sredine, prvi put se delo prevodi i objavljuje u našoj sredini ili jeziku, onda tako oformiti sumu informacija da čitaci mogu vezati neko sećanje ili neki elemenat znanja o autorima/kama za ovaj prevod (na primer, Toni Morison je dobila Nobelovu nagradu, a da kod nas tek ovih dana na srpskom izlazi prvi put njen roman).

2.2. Ako je pak dovoljno poznat/a autor/ka (kao što je slučaj sa Pavićem kod nas), onda uvod, ili kontekstuiranje ove vrste nije neophodno. Prikaz može početi temom knjige: ko se njome pre bavio, na koje načine, ko su neposredni prethodnici u ovom nizu do ove autorke, odnosno ako je o tome pisano prvi put, itd.

Kontekstuiranje teme prikazuje autora/ku prikaza kao kompetentnu osobu i tu šansu treba iskoristiti.

Gotovo da se ne može navesti iscrpna lista svih mogućnosti kontekstuiranja (ili uvoda) u prikazu što bi bilo podjednako prikladno za svaki prikaz, jer to zavisi od toga kako autora/ku prikaza percipira svoje čitalaštvo datih novina, časopisa ili knjige za koju piše prikaz. Ukoliko je autor/ka prikaza stalni/a saradnik/ca nekog časopisa, novina ili revije, onda su čitaoci već navikli na njega i stekli potrebnu sumu zajedničkog znanja. Ako se neko prvi put pojavljuje prikazom u nekom listu, novinama, TV ili radiju, to je, naravno, druga priča³. Najteži deo u pisanju prikaza je kako sadržaj knjige (koja nekada može biti i 1000 strana ili u nekoliko tomova) napisati na dve stranice teksta, koliko je uredništvo dozvolilo, a da bude informativno, kritičko, pitko, itd. Postoje razne mogućnosti da se iz ove teškoće izađe, bez velike pogreške.

3.1. Može se navesti suma pitanja o kojima se u knjizi raspravlja, a prema postojećem sadržaju u knjizi. Sadržaj u knjizi nam je putokaz za segmentaciju problematike u tekstu prikaza. Sadržaj knjige nekada može biti neinformativan (na primer, samo oznake: Poglavlje I, II, III, itd.), zato je dužnost prikazivača/ice da tim delovima odredi tematske identifikacije:

U poglavlju II autorka se bavi teorijskim razmatranjem analize diskursa (i sl.).

U poglavlju III primerima pokazuje kako se teorije mogu potvrditi.

U poglavlju VI.... itd.

Ovakvim postupkom prikazivačica omogućava čitaocima da stvore mentalnu sliku ukupne problematike u knjizi i da, shodno tome, pokažu svoje interesovanje za kupovinu ili nalaženje knjige.

3.2. Nakon navođenja ukupnog sadržaja i problematike, autor/ka prikaza se može fokusirati na jedan problem za koji prikazivačica knjige, ili časopi/novine za koje piše, pokazuje posebnu zainteresovanost, ili kompetenciju, pa samo to detaljnije razraditi. Na primer, ako je knjiga o feminizmu, a poglavlje o nasilju nad ženama i objavljuje se prikaz u časopisu koji je tematski posvećen nasilju, onda je takav pristup prihvatljiv. Isto se može pristupiti naročito ako se želi naglasiti pozitivna, ili negativna, strana samo tog jednog dela, a o ostalim delovima dati načelni sud.

Nikada ne znamo ko će pročitati neki prikaz, zato on mora biti pisan dovoljno jasnim jezikom da koristi najširem krugu, sada, ali i iz istorijske perspektive (nekada se prikazi čitaju i po 20–30 godina kasnije. Na primer, negativan prikaz *Istorije srpskog jezika* Ivana Popovića, koji je dao Pavle Ivić pedesetih godina XX veka, a data knjiga je doživela prevod na nemački jezik i priznata je u svetu). Stručna terminologija, ili poseban stil, kako je u književnoj kritici, koju neguje ili sam časopis ili sam/a autor/ka, može biti prepreka u razumevanju prikaza pa danas nije preporučljiv.

3.3. U kritičkoj proceni knjige namera prikazivačice je presudna za fizionomiju ili sadržaj prikaza. Nekada se putem prikaza obračunavaju dve strane (autor/ka i prikazivač/ica), a da čitaoci/teljke prikaza toga ne moraju biti svesni, nego dijalog vode preko teksta prikaza. Nekada je namera prikazivačice da afirmiše novo, nepoznato ime, temu ili nameru u sredini, pa daje mnogo više informacija nego što ih je u samoj knjizi, kako bi stvorila novi kontekst svim navedenim elementima (na primer, pitanje seksualnih manjina danas kod nas). Nekada namera prikazivačice može biti da umanju važnost knjige, pa ne kaže dovoljno, ili dovoljno jasno, o onome što je suštinski novo, dobro, preporučljivo ili bolje u knjizi i praktično knjigu ne preporuča, a ova to zaslužuje.

Nije dobro kada se samo opiše, deskriptivno prenese, čega u knjizi ima bez kritičke procene ili eksplicitne namere prikazivačice (mada se i ovakvih prikaza moguće pročitati).

4. Preporuka čitaocima je važan deo u prikazu koji pomaže čitalaštvu da se odredi i opredeli. Najčešća je, i najmanje netačna rečenica: *knjiga je namenjena svima onima koji se na bilo koji način bave tematikom koju smo u ovom prikazu naveli*, ali je najmanje korisna. Obaveza je prikazivačice da knjigu preporuča upravo onima koji još ne znaju da knjiga postoji. Zato traganje za pravim čitalaštvom, tj. nalaženje prave jezičke forme za one koji knjigu treba da kupe i pročitaju jednako je važna za autora/ku knjige, koliko za časopis (novine, reviju) u kojoj se prikazuje, koliko i za izdavača (izdavači žive od prodatih knjiga).

Ponekad jedna knjiga dobije mnogo prikaza, pa ste u lakšoj situaciji ako svoj prikaz pišete nakon svih i otvarate samo deo ukupne problematike. Druga je pozicija kada ste prvi u tom lancu. Nadalje, prikaz knjige na stranom jeziku (koju prikazujete na našem) može da ima više prikaza objavljenih na jeziku u sopstvenoj sredini), što vam samo delimično može pomoći, jer su druge vrste znanja onih čitalaca na maternjem i ovih na prevedenom jeziku, ali je vaša dužnost da se o njima raspitate.

Svenka Savić

Novi Sad, 31. 1. 2002.

6.7. Prilog 7: Evaluacioni list

„Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad, podružnica Subotica

EVALUACIONI LIST

1. Da li su predavanja u programu ženske studije ispunile tvoja očekivanja (zaokružiti)? DA NE

1.1. Opiši na koji način?

2. Šta je bilo najkorisnije od predavanja koja si slušala (možete zaokružiti više od jednog izbora)?

Margareta Bašaragin „Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini i Subotici: 1991–2022.“, „O metodu životne priče: Razgovor sa umetnicom“, „Primena znanja iz feminističkih studija invalidnosti u obrazovanju“, „Starost i rod – ejdžizam i seksizam u reklamama“

Mirjana Dokmanović „Uloga ženskih studija u javnom zagovaranju za promenu zakona i javnih politika“

Viktorija Aladžić „Od pločnika do budoara – prostorne mogućnosti žene u 19.v.“

Svjetlana Titmotic i Veronika Mitro „Feminističke studije invalidnosti“

Jasminka Dulić „Kultura, kreativnost, preduzentništvo“

Dejan Mrkić „Subotičanke u sedmoj umetnosti“

Nela Tonković „O (ne)vidljivosti velikih umetnica: istorija, mit i mogućnost razrešenja“ Tatjana Kiš

Maja Rakočević Cvijanov „Ana Bešlić – spomenička skulptura u javnom prostoru Subotice“

Dunja Antunović „Sportistkinje u medijima“

Marija Aleksandrović „Blagoslovi i kletve u romskoj kulturi“

Mima Ružičić Novković „Šta načini na koje govorimo i izborom jezičkih sredstava činimo (drugima i sebi“

Tatjana Kiš Čegar „Znamenite žene subotičke pozorišne scene“

Iskra Vuksanović „Romske umetnice (poreklom) iz Vršca: Divna Kostić, Gordana Jovanović, Dragica Kaldaraš“

2.1. Obrazloži svoj izbor?

3. Količina podeljene litarature (uživo i putem mejla) za predavanja bila je (zaokruži):

a) dovoljna b) nedovoljna

3.1. Ako je odgovor b), navedi koju literaturu bi još rado posedovala:

4. Da li ste posećivale sajt ŽSI (zaokružiti)? DA NE

4.1. Ako DA, koliko često (zaokružiti)? a) često b) ponekad c) nikad

4.2. Ako je odgovor pod a) navedite šta je dobro i korisno bilo na sajtu za vaše poimanje ženskih studija?

4.3. Ako je odgovor pod c) navedite gde nalazite podatke za svoje teme u oblasti ženskih studija:

5. Iz koje oblasti ženskih studija bi volela da proširiš znanje, nakon osnovnog, a stečenog u ovom programu?

6. Proceni pripremu za pojedina predavanja (zakokruži): a) odlična; b) dovoljna; c) nedovoljna.

7. Proceni ukupnu organizaciju ovog programa ženskih studija u Subotici? a) dobra; b) nedovoljna

7.1. Ako je odgovor pod a) obrazloži izbor:

7.2. Ako je odgovor pod b) obrazloži izbor:

8. Predavanja su održavana kombinovano (onlajn i uživo), proceni: a) dobro; b) prihvatljivo; c) nije dobro;

Obrazložite izbor:

HVALA!

7.0. RECENZIJA

prof. emer. Svenka Savić, Novi Sad, 30. juli 2023

RECENZIJA

Dr Margareta Bašaragin, „Ženske studije u Subotici: maj-juli 2023“, Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ i Futura publikacije, Novi Sad, str. 70)

U Subotici dr Margareta Bašaragin uspešno vodi visokoškolski alternativan obrazovni program za žene (i muškarce) pod nazivom ženske studije, u okviru Podružnice Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad. I za poslednji ostvaren program je pripremila tekst pod nazivom „Ženske studije u Subotici: maj-juli 2023“, strukturiran na način na koji su održani kursevi u 2022. godini.

Nakon Uvoda, u kojem objašnjava šta su ženske studije u istoriji visokog obrazovanja u svetu, autorka najpre daje istorijski pregled postojanja ženskih studija u Subotici da obavesti potencijalne nove polaznice i polaznike da se radi o jednom već ustaljenom visokoškolskom alternativnom obrazovanju koje uspešno traje (s prekidima) od 1997. godine u gradu Subotici. Ovo istorijsko podsećanje je važno pre svega zato što su akterke iz početnog istorijskog perioda i danas aktivne u istom i svojim sećanjem na prošlost povezuju istorijski sled u jedinstvenu celinu korisnosti (Mirjana Dokmanović, Jasminka Dulić).

Sledi podsećanje na obnovljen program u gradu iz prethodne godine (2022), uz novinu da ga je istovremeno moguće primeniti uživo i onlajn, i uz detaljne informacije o onima koji ga čine, da se u široj javnosti stvori navika da je takav program postao stalni deo nezaobilaznog obrazovnog i kulturnog života u gradu. Autorka podseća na specifičnost programa: poštovati osnovne feminističke principe (solidarnosti, sestrinstva, saradnje, međusobno uvažavanje uz negovanje individualnog pristupa mentorki prema svakoj polaznici u nastavi) i principa povezivanja sa drugima.

U štampanom tekstu su novi podaci o upravo završenom programu u 2023. godini, kako bi svaka koja bi želela da ga 'preuzme' sa lakoćom mogla da primeni u svojoj lokalnoj sredini, uživo ili onlajn. To je prva značajna vrednost ove brošure.

Treći ciklus „Ženske studije u Subotici: maj-juli 2023“ obuhvata: pripreme aktivnosti: anketiranje polaznica; izvođenje programa u sukcesiji (subota) tokom dva meseca; teme i sažeci predavanja su na raspolaganju onima koje (iz raznoraznih razloga) nisu mogle prisustvovati predavanjima); podaci o specifičnoj praksi da se u programu omogućava izlaganje polaznica o sopstvenim interesovanjima (koja ne moraju biti i deo ponuđenog programa); slede podaci o završnim radovima polaznica i o završnom događaju u kojem učestvuju - dodeli sertifikata. Evaluacija programa je važan putokaz o zacrtanom pravcu postizanja

ciljeva ponuđenim programom. Evaluacija je pozitivna i to je druga važna komponenta ovog programa.

Ono što je posebna vrednost ovog edukativnog programa jeste *medijska* prezentacija u gradu tokom održavanja predavanja, ali i tokom najave i tokom završetka rada. Tako su sugrađanke i sugrađani bili/e obavešteni/e o gostovanju predavačica iz drugih gradova. Ovoga puta je program imao tri osnovne teme: 1. Znamenite žene u umentosti; 2. Marginalizacija žena; 3. Žene u javnom prostoru.

Kao i u programima u 2022. i ovoga puta su, pored predavačica iz Subotice, program gradile i one iz regiona i iz inostranstva (radni jezici su jezici regiona), u nastojanju da povežu lokalne sa opštim temama relevantnim za ženske studije u svetu. Ta osnovna orijentacija je i ovoga puta pokazala koliko je Subotica, istorijski i danas, grad bogate multikulturne, i pre svega, umetničke sredine. Zato je ovaj edukativni program imao dobru medijsku prezentaciju u gradu: u pisanim medijima, na radiju i u televizijskim programima. Autorka programa je i ovoga puta, u saradnji sa Dragutinom Bečarom, snimila *video zapis* izjava predavačica i polaznica programa, što je nastavak započete prakse čuvanja sećanja na održan program. Povezivati edukativni program sa medijskom vidljivošću i arhivskim pohranjivanjem u novu medijsku formu – video zapis – zapravo je dobra praksa da dobri programi u ženskim nevladinim organizacijama ostanu da traju, bez bojazni za zaborav.

Za budući rad, važne su preporuke autorke zasnovne na iskustvu iz programa. Među onima koje su ustaljene (na primer, nastaviti saradivati sa ženskim organizacijama i inicijativama lokalno i regionalno i za tu vrstu saradnje odabirati tematski krug na osnovu anketa i evaluacija potencijalnih predavačica i polaznica, a u skladu sa lokalnim potrebama) tu je i novina: podsticanje polaznica na samostalne istraživačke radove u domenu ŽS, ali i na aktivizam (koji može biti povezan sa sećanjem na značajne datume za žensku istoriju, obeležavanjem, lokalno, regionalno i u odnosu na svetski ženski pokret). U ovom programu je deo aktivizma bila briga 'za druge' iz romske zajednic i iz zajednice žena sa invaliditetom. Autorka programa ovim pokazuje da visokoškolski program nije izmešten iz lokalnih događanja nego je 'prirodno' umešten u njega.

O svemu je autorka, nakon ostvarenog programa, pored sačinjenog video zapisa (dostupan na sajtu ŽSI <https://www.dailymotion.com/video/x8mmp4d>) i distribuiran na mnoge druge sajtove), napisala brošuru namenjenu svima (dostupna na sajtu ŽSI <http://www.zenskestudije.org.rs>), kao vid afirmacije i popularizacije u društvenoj javnosti. Posebno je dragocena briga u programu za širok odabir literature iz oblasti ženskih i rodni studija na BCGHS jezicima i stranim, koju su polaznice primile putem mejla, ali i u obliku knjiga, brošura i zapisa – na poklon.

Važnost brošure je i u tome što je ceo materijal dostupan i u raznovrsnim

dodacima (ukupno 7) na osnovu kojih svako, ko želi, može program ponoviti u svojoj (lokalnoj) sredini.

Zbog dobro formiranog programa ukupnih aktivnosti, načina medijskog predstavljanja u gradu, povezivanja sa temama iz lokalne kulturne, umetničke i obrazovne sfere, podaci, predstavljeni u brošuri, korisni su pre svega za istoriju ženskih studija u Srbiji, kao dugotrajnog alternativnog programa akademskom.

To je dovoljan razlog da publikaciju predložim za štampanje u 2023. godini.